Mariusz Kistowski
Jacek Lendzion
Maria Wiechowska
Waldemar Wolniakowski

JAK REALIZOWAĆ AGENDĘ 21 W GMINIE ?
(Wybrane problemy)

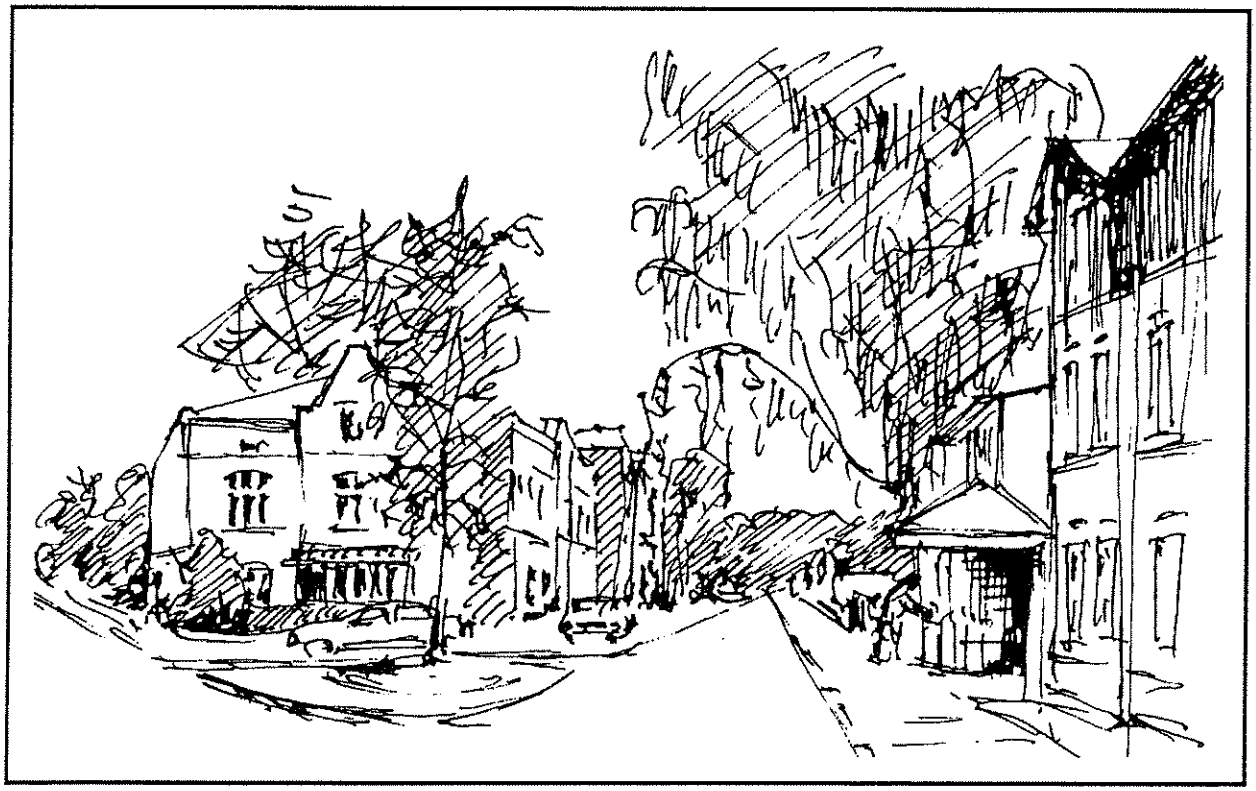

Wydawca: Polski Klub Ekologiczny, Okręg Wschodnio-Pomorski

Spis treści:

WSTĘP 2

GENEZA AGENDY 21 I JEJ ZNACZENIE DLA SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH
(M.Kistowski) 3
1. Znaczenie rozwoju zrównoważonego oraz jego miejsce w Ustawie o Ochronie i Kształtowaniu Środowiska
2. Agenda 21 i zrównoważony rozwój a ochrona środowiska przyrodniczego
3. Rola społeczności lokalnych w realizacji gminnej Agendy 21

EKOROZWÓJ NA SZCZEBLU LOKALNYM
(M.Kistowski) 9
1. Dlaczego gminy wiejskie i miasta powinny rozwijać się zgodnie z zasadami ekorozwoju?
2. Ekorozwój najbardziej efektywny na szczeblu lokalnym?
3. Jaka jest optymalna wielkość społeczności lokalnej, która powinna integrować się wokół zasad ekorozwoju?
4. Kto powinien uczestniczyć w lokalnych programach ekorozwoju?
5. Skąd brać środki na ekorozwój?

ETAPY REALIZACJI LOKALNEJ AGENDY 21
(M.Kistowski) 14
1. Tworzenie warunków do ekorozwoju na szczeblu lokalnym
2. Opracowanie programu ekorozwoju (projektu lokalnej Agendy 21)
3. Wdrażanie lokalnej Agendy 21

INICJOWANIE PROCESÓW SPOŁECZNYCH W GMINIE
(W.Wolniakowski) 21
1. Jak utworzyć grupę inicjatywną?
2. W jaki sposób informować i szkolić mieszkańców gminy?

PROBLEMATYKA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO W LOKALNEJ AGENDZIE 21
(M.Kistowski) 24
1. Pierwszoplanowy problem
2. Zasoby i walory środowiska przyrodniczego oraz ich odporność na oddziaływanie człowieka
3. Źródła i skutki degradacji środowiska przyrodniczego
4. Przyrodnicze ograniczenia rozwoju gminy
5. Źródła danych o środowisku przyrodniczym gminy

ZINTEGROWANE GOSPODAROWANIE ZASOBAMI - KLUCZEM DO POWODZENIA LOKALNEJ AGENDY 21
(Jacek Lendzion) 35
1. Rozwój zrównoważony a gospodarowanie zasobami

ROLA EDUKACJI W LOKALNEJ AGENDZIE 21 NA PRZYKŁADZIE DZIAŁAŃ Z REGIONU SŁUPSKIEGO
(M.Wiechowska) 38

Rysunek na okładce: *Teresa Iżewska*

WSTĘP

Zmiana podejścia do zagadnień rozwoju społeczności lokalnych, zauważalna wyraźnie w ostatnich latach, powoduje konieczność jak najszerszego informowania o współczesnych trendach i metodach realizacji rozwoju na szczeblu gminy. Jedną z najważniejszych koncepcji rozwoju jest "rozwój zrównoważony" nazywany też "ekorozwojem". Zakłada on zrównoważenie rozwoju sfer: społecznej, gospodarczej i przestrzennej przy jednoczesnym poszanowaniu zasobów i walorów przyrodniczych. Koncepcja te jest już obecnie wdrażana w wielu krajach europejskich, przede wszystkim w Skandynawii.

Tytułowa "Agenda 21" to dokument podpisany przez Rząd RP w 1992 roku na konferencji "Środowisko i Rozwój" w Rio De Janeiro, wytyczający kierunki realizacji zrównoważonego rozwoju w XXI wieku. Celem niniejszej publikacji jest zeprezentowanie wybranych zagadnień i problemów związanych z wprowadzaniem koncepcji ekorozwoju w polskich gminach. Pragniemy jedynie zasygnalizować pewne rozwiązania i zainteresować społeczności lokalne przedstawionymi w publikacji zagadnieniami. Książka jest adresowana przede wszystkim do władz samorządowych gmin oraz do pracowników urzędów gmin. Uważamy, że zawarte w niej uwagi mogą także być przydatne w działaniach organizacji pozarządowych zajmujących się zrównoważonym rozwojem oraz ochroną środowiska, a także w pracach innych grup mieszkańców gmin (np. nauczycieli).

W prezentowanej, pierwszej części wydawnictwa, zasygnalizujemy jedynie pewne rozwiązania. Część druga zawierać będzie przykłady właściwej realizacji Lokalnej Agendy 21 przez gminy. Znaleźć w niej będzie można również materiały instruktażowe i treningowe dla osób zainteresowanych tworzeniem i wdrażaniem LA 21.

Pragniemy wyrazić gorące podziękowania recenzentowi niniejszej publikacji, Panu dr Andrzejowi Baranowskiemu z Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej. Jego cenne uwagi pozwoliły uniknąć błędów i nieścisłości w tekście, a także wniosły do pracy szereg istotnych elementów.

Autorzy

Redakcja:
Dorota Kobierowska
Mariusz Kistowski

Recenzent:
Andrzej Baranowski

Wydawca:
Polski Klub Ekologiczny
Okręg Wschodnio-Pomorski, Gdańsk
ul. Narutowicza 11/12
tel. 347-24-58

Druk:
Z.U.P. „ASTRA"
ul. Reduta Żbik 5, tel. 305-54-57

Wydano dzięki pomocy finansowej Coalition Clean Baltic

ISBN 83-903702-6-3

GENEZA AGENDY 21 I JEJ ZNACZENIE DLA SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH

1. Znaczenie rozwoju zrównoważonego oraz jego miejsce w Ustawie o Ochronie i Kształtowaniu Środowiska

Człowiek od początków swojej świadomej działalności na Ziemi, korzysta z jej zasobów i walorów o charakterze materialnym oraz niematerialnym. Do połowy kończącego się tysiąclecia, ze względu na stosunkowo niewielką liczbę mieszkańców Ziemi, ich wykorzystanie było ograniczone i nie powodowało katastrofalnych skutków. Eksplozja demograficzna i związana z nią rewolucja techniczna XIX i XX wieku spotęgowała zagrożenia środowiska przyrodniczego, które zaczęły być dostrzegalne nie tylko w skali lokalnej, ale i globalnej - ogólnoziemskiej.

Wyrazem zaniepokojenia o stan środowiska ziemskiego były liczne raporty, opracowywane od lat 60-tych, jak I i II Raport Klubu Rzymskiego, czy apel sekretarza generalnego ONZ U Thanta. Bardzo istotnym dokumentem wytyczającym kierunki rozwoju społeczności ziemskiej w końcu XX i w XIX wieku jest także raport Światowej Komisji do Spraw Środowiska i Rozwoju "Nasza wspólna przyszłość" z 1987 roku. Zaczęto zauważać, że jedynym sposobem powstrzymania postępującej degradacji przyrody oraz pogarszających się warunków życia społeczeństw jest skoordynowanie działań prowadzonych w różnych skalach: globalnej, regionalnej i lokalnej oraz w różnych miejscach na Ziemi.

Ukoronowaniem działań międzynarodowych w zakresie organizacji wspólnych przedsięwzięć przeciwdziałających degradacji środowiska ziemskiego, a jednocześnie rozpoczęciem nowego etapu współpracy, była Konferencja Narodów Zjednoczonych "Środowisko i Rozwój" zorganizowana w czerwcu 1992 roku w Rio De Janeiro, zwana popularnie "Szczytem Ziemi". Na konferencji, w której udział brali przedstawiciele ponad 150 państw, przyjęto pięć dokumentów istotnych dla ochrony środowiska w skali całej Ziemi:

1. Deklarację z Rio, stawiającą człowieka w centrum wszystkich działań służących ochronie środowiska;
2. Agendę 21;
3. Konwencję o zmianach klimatu;
4. Konwencję o różnorodności biologicznej;
5. Deklarację o lasach.

Z punktu widzenia propagowania zasad zrównoważonego rozwoju, określanego też często jako ekorozwój, najważniejsze są dwa pierwsze z wyżej wymienionych dokumentów. Deklaracja z Rio zawiera dwie istotne zasady, odnoszące się do roli społeczności lokalnych w procesie zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska, o następującym brzmieniu:

Zasada 10: zagadnienia środowiskowe są najlepiej rozwiązywane na odpowiednim poziomie, z udziałem wszystkich zainteresowanych obywateli. ... każda jednostka powinna mieć zapewniony dostęp do informacji dotyczącej środowiska, w której posiadaniu jest władza publiczna. Obejmuje ona informacje dotyczące substancji niebezpiecznych i działalności w obrębie społeczności, a także możliwości udziału w procesie podejmowania decyzji... .

> Zagadnienia środowiskowe są najlepiej rozwiązywane na odpowiednim poziomie, z udziałem wszystkich zainteresowanych obywateli. (...) każda jednostka powinna mieć zapewniony dostęp do informacji dotyczącej środowiska, w której posiadaniu jest władza publiczna. Obejmuje ona informacje dotyczące substancji niebezpiecznych i działalności w obrębie społeczności, a także możliwości udziału w procesie podejmowania decyzji (...).
>
> *Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju (Zasada 10).*

Ludność miejscowa i jej wspólnoty, a także inne wspólnoty lokalne, odgrywają znaczącą rolę w zarządzaniu środowiskiem i rozwoju, ze względu na ich wiedzę i tradycję. Państwa powinny rozpoznać i właściwie podtrzymywać ich tożsamość kulturową i zainteresowania oraz umożliwić im efektywny udział w osiąganiu zrównoważonego rozwoju.

Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju (Zasada 23).

Zasada 23: ludność miejscowa i jej wspólnoty, a także inne wspólnoty lokalne, odgrywają znaczącą rolę w zarządzaniu środowiskiem i rozwoju, ze względu na ich wiedzę i tradycję. Państwa powinny rozpoznać i właściwie podtrzymywać ich tożsamość kulturową i zainteresowania oraz umożliwić im efektywny udział w osiąganiu zrównoważonego rozwoju.

Agenda 21 jest to kilkusetstronicowy dokument programowy, przedstawiający sposób opracowania i wprowadzania w życie lokalnych programów zrównoważonego rozwoju. Rząd polski zobowiązał się w 1992 roku do propagowania i wprowadzania zasad Agendy 21 w naszym kraju.

Próby wprowadzania zasad zrównoważonego rozwoju podejmowane są w niektórych miastach i gminach wiejskich Polski od 1992 roku, jednak przykładów pozytywnych, takich jak Ełk, czy Lębork, podać można bardzo niewiele. Zrozumienie potrzeby współpracy ze społecznościami lokalnymi jest także coraz większe wśród władz samorządowych i rządowych, jednak zbyt często ekorozwój jest utożsamiany z działaniami na rzecz ochrony środowiska, podczas gdy jego zakres jest znacznie szerszy. Wyrazem tego zrozumienia może być cytat z 1994 roku, z urzędowego programu ochrony środowiska jednego z województw, w którym czytamy: "Osiągnięcie celu jakim jest poprawa stanu środowiska ..... wymaga zaangażowania jednostek gospodarczych, zarządów miast i gmin oraz ich społeczności lokalnych, oraz zrozumienia, że realizacja zadań ochrony środowiska może przyczynić się rozwiązania innych problemów gospodarczych i społecznych". Praktyka jednak pokazuje, że deklarowane intencje współpracy ze społecznościami lokalnymi, bardzo często rozmijają się z rzeczywistymi działaniami.

Powszechnie bliskoznaczne rozumienie terminów "ochrona środowiska" i "rozwój zrównoważony" jest przyczyną częstych nieporozumień, stąd wymagają one bardziej szczegółowych wyjaśnień. O ile termin ochrona środowiska (nazywana często błędnie "ekologią") stosowany jest od wielu lat i utrwalił się w świadomości społecznej jako całokształt działań służących powstrzymaniu degradacji i poprawie stanu środowiska przyrodniczego, to *"zrównoważony rozwój"* jest terminem stosunkowo młodym i mniej znanym. Termin ten jest tłumaczeniem angielskiego określenia *"sustainable development"*. W języku polskim zamiennie, lecz nie w pełni prawidłowo, stosuje się także terminy *"ekorozwój"* lub *"rozwój trwały"*. Pojęcie ekorozwoju zaczęto formułować już w połowie lat 70-tych, na konferencji Programu Środowiskowego Narodów Zjednoczonych (UNEP), jako rozwój, który nie narusza w sposób istotny i nieodwracalny środowiska życia człowieka i który godzi prawa przyrody, ekonomii oraz rozwoju społeczeństw, a więc rozwój wynikający z działalności człowieka odbywającej się w harmonii z przyrodą. Termin "zrównoważony rozwój" został precyzyjnie zdefiniowany w "Światowej strategii ochrony przyrody" w roku 1980, gdzie określono go, jako takie przekształcanie biosfery i wykorzystanie zasobów ludzkich, ekonomicznych oraz zasobów przyrody nieożywionej i żywej dla zaspokojenia potrzeb ludzi i poprawy jakości ich życia, które uwzględnia czynniki społeczne, ekologiczne i ekonomiczne, wielkość zasobów przyrody ożywionej i nieożywionej oraz w przypadku wyboru jednej z możliwości rozwoju, uwzględnia korzyści i straty wynikające z tego wyboru w niedalekiej i odległej przyszłości.

Już tylko te dwie, wyżej zacytowane definicje zrównoważonego rozwoju pokazują, że można go rozumieć w sposób dość wieloznaczny, a rozległość działań z nim utożsamianych może oscylować od wąskiego do bardzo szerokiego zakresu.

W Polsce potrzeba zrównoważonego rozwoju była dostrzegana już od połowy lat 80-tych, szczególnie przez pozarządowe organizacje proekolo-

giczne. Wyrazem tego mogą być: Deklaracja Ekorozwoju "Środowisko a rozwój Polski" z roku 1990 oraz "Polityka Ekologiczna Państwa" z roku 1991.

W systemie prawnym Rzeczpospolitej Polskiej koncepcja zrównoważonego rozwoju znalazła odbicie dopiero w Ustawie o Zagospodarowaniu Przestrzennym z dnia 7 lipca 1994 roku (używa się w niej terminu "ekorozwój"), a następnie, w szerszym zakresie, w nowelizacji Ustawy o Ochronie i Kształtowaniu Środowiska z dnia 29 sierpnia 1997 roku (Dz.U. Nr 133, poz. 885). Termin "zrównoważony rozwój", wymieniany tu wielokrotnie oraz w różnych kontekstach, definiowany jest jako (art.3, pkt 3a): taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym w celu zrównoważenia szans dostępu do środowiska poszczególnych społeczeństw lub ich obywateli-zarówno współczesnego, jak i przyszłych pokoleń - następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych.

Zrównoważony rozwój to taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym w celu zrównoważenia szans dostępu do środowiska poszczególnych społeczeństw lub ich obywateli - zarówno współczesnego, jak i przyszłych pokoleń - następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych.

W takim, także dość szerokim rozumieniu pojęcia zrównoważonego rozwoju, za najważniejszy należy uznać wniosek, że wszelkie działania dążące do rozwoju, tak w skali lokalnej (gminy), jak regionalnej i globalnej, mające charakter polityczny, społeczny lub gospodarczy nie powinny zubażać zasobów przyrodniczych w sposób trwały. Tak więc, dopuszczając rozwój poszczególnych obszarów zgodny z aspiracjami ich mieszkańców, za granicę tego rozwoju uznaje się wydolność środowiska przyrodniczego dla wszelkich form działalności człowieka.

Wszelkie działania dążące do rozwoju, tak w skali lokalnej (gminy), jak regionalnej i globalnej, mające charakter polityczny, społeczny lub gospodarczy nie powinny zubażać zasobów przyrodniczych w sposób trwały.

Znowelizowana Ustawa o Ochronie i Kształtowaniu Środowiska, uznaje w preambule, że Rzeczpospolita Polska kieruje się zasadą zrównoważonego rozwoju i wyjaśnia, iż zasada ta oznacza dążenie do:

- zachowania możliwości odtwarzania się zasobów naturalnych;
- racjonalnego użytkowania zasobów nieodnawialnych i zastępowania ich substytutami;
- ograniczenia uciążliwości dla środowiska i nieprzekraczania granic wyznaczonych jego odpornością;
- zachowania różnorodności biologicznej;
- zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa ekologicznego;
- tworzenia podmiotom gospodarczym warunków do uczciwej konkurencji w dostępie do ograniczonych zasobów i możliwości odprowadzania zanieczyszczeń;
- zapewnienia ochrony i racjonalnego kształtowania środowiska, stanowiącego dobro ogólnonarodowe oraz tworzenia warunków sprzyjających urzeczywistnieniu prawa obywateli do równoprawnego korzystania z wartości środowiska.

W celu bardziej efektywnego spełnienia tych dążeń znowelizowana ustawa określa, że (art.90, pkt 1) organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego zapewniają warunki niezbędne do realizacji zasady zrównoważonego rozwoju oraz przestrzegania przepisów o ochronie środowiska na terenie objętym właściwością tych organów przez podległe im i nadzorowane przez nie jednostki organizacyjne. Jednym z określonych w Ustawie (art.90, pkt 3) instrumentów wdrażania zrównoważonego rozwoju są programy zrównoważonego rozwoju oraz ochrony środowiska opracowywane przez Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa - dla kraju, Zarządy Województw - dla województw oraz przez rady gmin - dla gmin.

Organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego zapewniają warunki niezbędne do realizacji zasady zrównoważonego rozwoju oraz przestrzegania przepisów o ochronie środowiska na terenie objętym właściwością tych organów przez podległe im i nadzorowane przez nie jednostki organizacyjne.

2. Zrównoważony rozwój a ochrona środowiska przyrodniczego

Zagadnienia ochrony środowiska należy rozpatrywać systemowo, w powiązaniu z działaniami politycznymi, społecznymi i gospodarczymi.

Znowelizowana Ustawa o Ochronie i Kształtowaniu Środowiska znacznie rozszerzyła zakres kompetencyjny organów administracji rządowej i samorządowej zajmujących się ochroną środowiska. Powszechne wprowadzenia zasady zrównoważonego rozwoju niesie ze sobą określone konsekwencje, z których najważniejsza oznacza, iż obecnie zagadnienia ochrony środowiska należy rozpatrywać systemowo, w powiązaniu z działaniami politycznymi, społecznymi i gospodarczymi, a nie w oderwaniu i często w sprzeczności do rozwoju, jak to często czyniono dotychczas.

Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego to podstawowe elementy i jedna z głównych dróg do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju. Jednak ona sama nie wystarczy, aby ten rozwój osiągnąć. O w pełni zrównoważonym rozwoju można mówić przy jednoczesnym osiągnięciu ładów:

- ekologicznego;
- społecznego;
- ekonomicznego (gospodarczego);
- przestrzennego.

Schematycznie prezentuje to rycina 1.

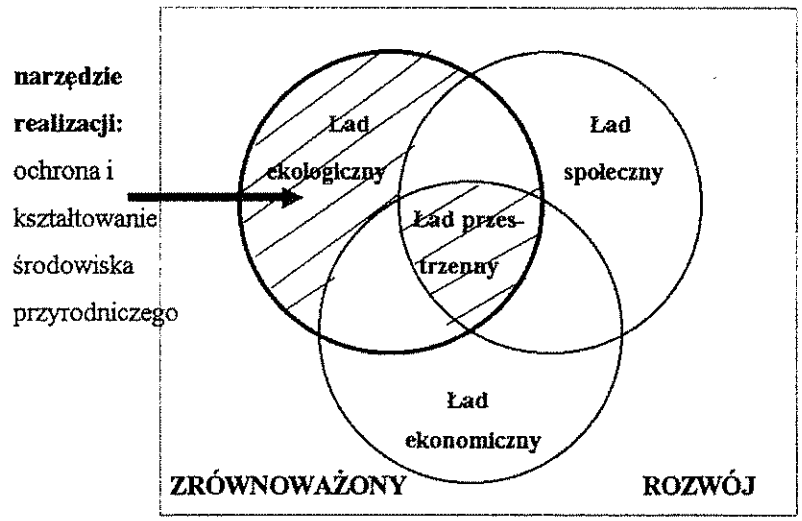

Rys.1. Osiąganie rozwoju zrównoważonego poprzez harmonię czterech ładów: ekologicznego, społecznego, ekonomicznego i przestrzennego
źródło: Wstępna koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, CUP, Warszawa, 1995

Każda gmina powinna sama odpowiedzieć na pytanie: jakie bariery społeczne, ekonomiczne i przestrzenne (zagospodarowania) dla zrównoważonego rozwoju występują na jej obszarze?

Podstawowym narzędziem do osiągnięcia ładu ekologicznego jest ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego. Aby osiągnąć zrównoważony rozwój należy dążyć do maksymalizacji wszystkich czterech w/w ładów. Stąd też, należy uznać, że ekorozwój jest pojęciem znacznie szerszym, niż ochrona środowiska. Przy braku ładu społecznego (np. braku akceptacji mieszkańców dla działań z zakresu ochrony środowiska), braku ładu gospodarczego (np. wysokim bezrobociu, niskich dochodach mieszkańców, wadliwej strukturze gospodarki) lub braku ładu przestrzennego (np. wadliwej lokalizacji terenów przemysłowych w stosunku do mieszkaniowych, chaotycznym zagospodarowaniu rekreacyjnym lub usługowym), sam ład ekologiczny nie wystarczy do osiągnięcia

zrównoważonego rozwoju. Stąd też, każda gmina powinna sama odpowiedzieć na pytanie: jakie bariery społeczne, ekonomiczne i przestrzenne (zagospodarowania) dla zrównoważonego rozwoju występują na jej obszarze?

Oczywiście trudno wymagać, aby gminna Agenda 21 obejmowała wszystkie wytyczne dotyczące poprawy ładu społecznego, przestrzennego i ekonomicznego gminy, gdyż wtedy stałaby się programem, czy nawet strategią rozwoju społeczno-gospodarczego gminy albo też powielałaby w znacznym stopniu zakres studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. Jednak z drugiej strony, zmiana sposobu myślenia coraz większej części wielu społeczeństw co do filozofii swojego rozwoju (przesuwanie się punktu ciężkości rozwoju tych społeczeństw z "mieć" na "być", czyli z postawy konsumpcyjnej ku postawie ekorozwojowej) może spowodować, że już w niezbyt dalekiej przyszłości termin "rozwój" będzie traktowany jako synonim "rozwoju zrównoważonego". Już dziś w Polsce podejmowane są próby formułowania strategii rozwoju obszarów oparte przede wszystkim na zasadach rozwoju zrównoważonego, jak np. w Kwidzynie. Należy też zadbać o to, by przy opracowaniu programów zrównoważonego rozwoju gmin zgodnych z regułami Agendy 21, zachować wszelkie zasady konieczne przy formułowaniu planów o charakterze strategicznym. Trzeba nieustannie pamiętać o tym, że Lokalna Agenda 21 to nie tylko "papierowy" dokument, który ma wytyczyć kierunki zrównoważonego rozwoju gminy na najbliższe dziesięciolecia, ale to przede wszystkim całokształt działań, które są i będą w gminie realizowane w celu przybliżenia się do uzyskania optymalnego ładu ekologicznego, ekonomicznego, społecznego i przestrzennego, którego celem ostatecznym jest poprawa warunków życia mieszkańców gminy (a w dalszej konsekwencji regionu i kraju) oraz poprawa funkcjonowania przyrodniczego środowiska życia społeczności lokalnej.

Poruszana w tym rozdziale tematyka zostanie rozwinięta w dalszej części opracowania.

Lokalna Agenda 21 to nie tylko "papierowy" dokument, który ma wytyczyć kierunki zrównoważonego rozwoju gminy na najbliższe dziesięciolecia, ale to przede wszystkim całokształt działań, które są i będą w gminie realizowane w celu przybliżenia się do uzyskania optymalnego ładu ekologicznego, ekonomicznego, społecznego i przestrzennego, którego celem ostatecznym jest poprawa warunków życia mieszkańców gminy (a w dalszej konsekwencji regionu i kraju) oraz poprawa funkcjonowania przyrodniczego środowiska życia społeczności lokalnej.

3. Rola społeczności lokalnych w realizacji gminnej Agendy 21

Demokratyzacja życia społecznego w Polsce, która następuje od początku lat 90-tych, znajduje swoje odzwierciedlenie także w działaniach na rzecz realizacji Agendy 21. Jak już wcześniej wspomniano, zasada zrównoważonego rozwoju stawia sobie za jeden z nadrzędnych celów szeroką partycypację (udział) społeczności lokalnych w opracowaniu i wdrażaniu gminnych programów zrównoważonego rozwoju. Kilkadziesiąt lat życia w tzw. realnym socjalizmie oduczyło społeczeństwo polskie pracy i zabiegania o wygląd i rozwój swojego najbliższego otoczenia i przyzwyczaiło nas do otrzymywania gotowych wzorów i recept we wszystkich sferach życia społeczno-gospodarczego. Demokratyzacja z jednej strony rozbudziła znaczne nadzieje na samorządność i sprawiła, że społeczności lokalne (gminne) chcą w jak największym stopniu decydować same o swoim losie, z drugiej jednak strony brak jest jeszcze umiejętności i nawyków do konstruktywnego, kolektywnego i wypracowanego w drodze konsensusu formułowania problemów i sposobów ich rozwiązywania w swoich "małych ojczyznach". Dlatego też podstawowym sposobem opracowania i receptą na udane wdrożenie gminnego programu ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju powinno być jak najszersze włączenie się społeczności lokalnych do jego sporządzenia i późniejszej realizacji. Tylko pełna akceptacja działań władz samorządowych przez mieszkańców gminy daje szanse udanej realizacji działań w zakresie zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska.

Tylko pełna akceptacja działań władz samorządowych przez mieszkańców gminy daje szanse udanej realizacji działań w zakresie zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska.

Oczywiście Lokalna Agenda 21, jako "papierowy" dokument, może być teoretycznie opracowana jedynie siłami pracowników administracji samorządowej (jak w Gdańsku) lub ewentualnie przez wynajętych ekspertów, jednak program taki ma minimalne szanse realizacji w stosunku do programu wykonanego przy udziale i akceptacji mieszkańców. Formy udziału mieszkańców gminy w opracowaniu programu mogą być różne. Podzielić je można najogólniej na aktywne i pasywne. Najważniejsze formy aktywne to:

- praca w organizacjach pozarządowych wspierających działania na rzecz ochrony środowiska;
- uczestnictwo w spotkaniach gminnych organizowanych w trakcie realizacji Lokalnej Agendy 21;
- praca w grupach roboczych zajmujących się konkretnymi problemami gminy;

Najważniejsze formy uczestnictwa pasywnego to:

- odpowiedzenie na ankiety rozprowadzane wśród mieszkańców gminy przez rozpoczęciem i w trakcie realizacji gminnego programu zrównoważonego rozwoju;
- wprowadzanie we własnym gospodarstwie domowym (lub firmie) zasad zrównoważonego rozwoju, szczególnie w zakresie związanym z głównymi problemami środowiskowymi gminy (np. w gminie występują problemy ze składowaniem odpadów - staramy się ograniczyć ilość odpadów, segregować je, stosować opakowania zwrotne; w gminie są problemy z wodą pitną dobrej jakości - staramy się ograniczać ilość zużywanej wody).

Zachowania proekologiczne coraz częściej wymuszają na nas czynniki ekonomiczne, jak wysokie opłaty za wodę czy wywóz odpadów. Z pewnością do zasady zrównoważonego rozwoju we własnym gospodarstwie łatwiej się przyzwyczaić mieszkańcom wsi, którzy korzystają bardziej bezpośrednio z zasobów i walorów przyrodniczych (np. własne studnie) i prowadzą bardziej "naturalną" gospodarkę, niż mieszkańcom dużych miast. Do tych ostatnich znacznie częściej docierają jednak różne formy edukacji ekologicznej, na którą także należy zwrócić baczną uwagę przy realizacji Lokalnej Agendy 21. Rangę uczestnictwa społeczności lokalnych w działalności na rzecz ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju podniosła także znowelizowana Ustawa o Ochronie i Kształtowaniu Środowiska, stwierdzając w art.99, pkt 1, że:

Związki zawodowe i inne organizacje społeczne, których statutowym celem jest ochrona środowiska, mogą podejmować działalność sprzyjającą ochronie środowiska i zmierzającą do urzeczywistnienia prawa obywateli do korzystania z jego wartości, polegającą w szczególności na:
... 2) inicjowaniu i podejmowaniu społecznych działań dotyczących ochrony środowiska;
...5) współdziałaniu z jednostkami organizacyjnymi w opracowaniu i realizacji programów i planów działań zmierzających do poprawy stanu środowiska;

związki zawodowe i inne organizacje społeczne, których statutowym celem jest ochrona środowiska, mogą podejmować działalność sprzyjającą ochronie środowiska i zmierzającą do urzeczywistnienia prawa obywateli do korzystania z jego wartości, polegającą w szczególności na:

... 2) inicjowaniu i podejmowaniu społecznych działań dotyczących ochrony środowiska;

...5) współdziałaniu z jednostkami organizacyjnymi w opracowaniu i realizacji programów i planów działań zmierzających do poprawy stanu środowiska;

6) zwiększaniu społecznego wpływu na działalności jednostek organizacyjnych w celu zapewnienia optymalnej efektywności poczynań na rzecz ochrony środowiska;

7) organizowaniu spotkań mających na celu rozszerzenie zainteresowania problematyką zrównoważonego rozwoju.

Organy administracji rządowej i organy gminy udzielają pomocy organizacjom społecznym w ich działalności w dziedzinie ochrony środowiska.

Przystępując do inicjowania w gminie prac nad Lokalną Agendą 21, organizacje uczestniczące w tym procesie powinny także pamiętać o zapisie art.101 tejże Ustawy mówiącym, że organy administracji rządowej i organy gminy udzielają pomocy organizacjom społecznym w ich działalności w dziedzinie ochrony środowiska.

EKOROZWÓJ NA SZCZEBLU LOKALNYM

1. Dlaczego gminy wiejskie i miasta powinny rozwijać się zgodnie z zasadami ekorozwoju?

Zarówno Konstytucja RP, jak i Ustawa o Ochronie i Kształtowaniu Środowiska oraz inne akty prawne obligują obywateli Polski do przestrzegania reguł ekorozwoju oraz zasad racjonalnego użytkowania i ochrony środowiska przyrodniczo-kulturowego. Należy też pamiętać, że Rząd RP w 1992 roku podpisał w Rio de Janeiro deklarację "Agenda 21", dotyczącą wdrażania lokalnych programów ekorozwoju.

Konstytucja RP, jak i Ustawa o Ochronie i Kształtowaniu Środowiska oraz inne akty prawne obligują obywateli Polski do przestrzegania reguł ekorozwoju.

Wybór kierunku rozwoju gminy nie jest więc dzisiaj wyborem pomiędzy rozwojem zrównoważonym (ekorozwojem) a niezrównoważonym. Może być tylko wyborem wśród różnych wariantów rozwoju zrównoważonego (tab.1). Wybór wariantu powinien być oparty na obiektywnych przesłankach, wynikających ze:

- stanu społecznego i ekonomicznego gminy;
- wielkości zasobów i walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego gminy oraz stopnia ich degradacji;
- istniejących w gminie struktur zagospodarowania przestrzennego.

Rząd RP w 1992 roku podpisał w Rio de Janeiro deklarację "Agenda 21", dotyczącą wdrażania lokalnych programów ekorozwoju.

Tabela 1. Główne cechy i warianty rozwoju zrównoważonego i niezrównoważonego

	ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY (ekorozwój)	ROZWÓJ NIEZRÓWNOWAŻONY (technorozwój)
główne cechy	• zgodny z prawem polskim; • wolno wyczerpujący, podtrzymujący i odtwarzających zasoby i walory przyrodnicze; • przynoszący przeciętny zysk w jednostce czasu, po dłuższym okresie rozwoju, ale przez wiele dziesięcioleci; • stwarzający warunki do ograniczenia chorób i patologii cywilizacyjnych; • odporny na zakłócenia systemu przyrodniczo-społecznego; • o wysokiej samowystarczalności systemu przyrodniczo-społecznego;	• niezgodny z prawem polskim; • szybko wyczerpujący zasoby i walory przyrodnicze; • przynoszący duży zysk w jednostce czasu, po stosunkowo krótkim okresie rozwoju, ale z tendencją do szybkiego spadku; • tworzący warunki do rozwoju chorób i patologii cywilizacyjnych; • podatny na zakłócenia systemu przyrodniczo-społecznego; • uzależniający system przyrodniczo-społeczny od zewnętrznych dostaw materii (produktów) i energii
główne warianty	• prospołeczny; • prośrodowiskowy; • mieszany (optymalny).	• prozyskowy (maksymalizujący zysk) • protechnologiczny.

Ekorozwój jest najlepszym sposobem na:
– długotrwałe podtrzymywanie warunków do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy;
– zachowanie dobrego stanu zasobów i walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego;
– poprawę jakości życia i stanu zdrowotnego mieszkańców gminy.

Oczywiście wymogi prawne nie powinny stanowić jedynego i podstawowego bodźca dla zrównoważonego rozwoju gminy. Dążenie gmin do zrównoważonego rozwoju powinno wynikać przede wszystkim z uświadomienia sobie przez ich mieszkańców, że ekorozwój jest najlepszym sposobem na:

- długotrwałe podtrzymywanie warunków do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy;
- zachowanie dobrego stanu zasobów i walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego;
- poprawę jakości życia i stanu zdrowotnego mieszkańców gminy.

Tak sformułowane cele ekorozwoju obejmują większość celów, których osiągnięcie jest ambicją gmin, i które znajdują miejsce w programach i strategiach ich rozwoju.

2. Ekorozwój najbardziej efektywny na szczeblu lokalnym?

Gmina jako podstawowy szczebel samorządowy, jest najbardziej efektywnym obszarem do realizacji zasad ekorozwoju. Ekorozwój w gminie stymuluje przenikanie (dyfuzję) jego zasad na szczebel powiatowy, a następnie wojewódzki. Minęły czasy ubezwłasnowolnienia społeczności lokalnych, które posiadają obecnie większy wpływ na to, co dzieje się na ich terenie, a nawet na "szczeblach wyższych", w stosunku do okresu sprzed 1990 roku. Co prawda uwarunkowania prawne idą z "góry", ale ich realizacja w zakresie ekorozwoju powinna zaczynać się w gminie i wpływać na powiat i województwo, a także na szczebel centralny poprzez wymuszanie zmian legislacyjnych (rys.2).

Siła gminy umożliwiająca efektywne wdrażanie ekorozwoju wynika z:

- posiadania przez nią odpowiednich narzędzi prawnych służących temu celowi;
- uświadomienia przez mieszkańców gminy rangi zrównoważonego rozwoju i barier dla rozwoju gminy, które mogą być dzięki niemu przezwyciężone.

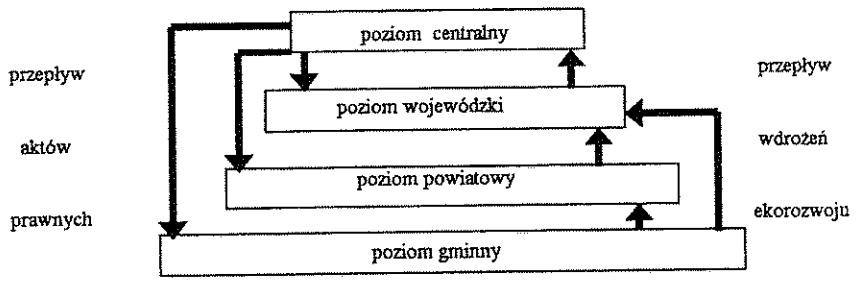

Rys.2. Główne kierunki przepływu (dyfuzji) wytycznych prawnych i wdrożeń w zakresie ekorozwoju pomiędzy szczeblami administracji rządowej i samorządowej

Wśród narzędzi prawnych najważniejszymi są Ustawy: o Zagospodarowaniu Przestrzennym oraz o Ochronie i Kształtowaniu Środowiska.

Wśród narzędzi prawnych najważniejszymi są Ustawy: o Zagospodarowaniu Przestrzennym oraz o Ochronie i Kształtowaniu Środowiska. Obligują one do wykonania dwóch opracowań:

- studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy;
- gminnego programu zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska,

które powinny regulować większość zagadnień związanych z ekorozwojem gminy. Oprócz nich, nieobligatoryjnym opracowaniem jest strategia rozwoju gminy, która powinna formułować główne kierunki jej ekorozwoju. Wzajemne zależności pomiędzy tymi opracowaniami prezentuje rys. 3.

Oczywiście zakres prawnych narzędzi wdrażania ekorozwoju w gminie jest znacznie szerszy (należą do nich np. także oceny oddziaływania na środowisko).

Rys.3. Zależności pomiędzy wykonywanymi dla gmin opracowaniami z zakresu gospodarki przestrzennej, rozwoju i ochrony środowiska, a lokalną Agendą 21

Kolejnym argumentem za wdrażaniem Agendy 21 w gminie jest świadomość jej mieszkańców. Osoby będące najbliżej obszaru gminy, mieszkające w nim i utożsamiające się z gminą, najlepiej dostrzegają jej problemy. Mieszkańcy gminy najtrafniej odpowiadają na takie przykładowe pytania jak:

- Czy błędna lokalizacja i konstrukcja składowiska odpadów wpływa niekorzystnie na jakość konsumpcyjnych zasobów wód podziemnych?
- O ile złe wykorzystanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej zubaża budżet indywidualnych rolników i gminy?
- Na ile zły stan czystości wód jeziora wpływa na zmniejszenie liczby przybywających do gminy turystów, a w związku z tym zmniejsza dochody mieszkańców i gminy?
- W jakim stopniu emisja zanieczyszczeń z kominów elektrociepłowni i zakładów przemysłowych oraz emisja spalin pogarszają warunki życia mieszkańców gminy?

Pytania takie można mnożyć. Oczywiście, potwierdzeniem odpowiedzi na niektóre z nich powinny być fachowe ekspertyzy, jednak już sama umiejętność postawienia pytań przez mieszkańców i próba odpowiedzi na nie stanowi ogromny krok w realizacji Agendy 21.

Osoby będące najbliżej obszaru gminy, mieszkające w nim i utożsamiające się z gminą, najlepiej dostrzegają jej problemy.

3. Jaka jest optymalna wielkość społeczności lokalnej, która powinna integrować się wokół zasad ekorozwoju?

Istotny problem stanowi określenie zakresu społeczności lokalnej, jako podmiotu realizacji lokalnej Agendy 21. Najprościej utożsamić ją z mieszkańcami konkretnej gminy, w jej granicach administracyjnych. Mimo iż podejście takie stanowi pewne uproszczenie, wspólnota interesów związana z rozwojem danej gminy z pewnością kreuje więzy w społeczności lokalnej (czyli gminnej). W rzeczywistości jednak powiązania społeczne często nie są zgodne z granicami administracyjnymi gmin.

O ile w przypadku gmin wiejskich, które są zamieszkane z reguły przez kilka - kilkanaście tysięcy osób, lokalną Agendę 21 należy wykonywać dla całej gminy w granicach administracyjnych (co oczywiście nie wyklucza tworzenia programów na szczeblu najniższym - dla wsi), to kwestia kom-

plikuje się w miastach, szczególnie o liczbie mieszkańców przekraczającej 50 tysięcy. Doświadczenie programów ekorozwoju wykonywanych dla Ełku i Radomia w latach 1993 - 95 uczy, że społeczności lokalne, które wykonują taki program nie powinny być liczniejsze niż około 50.000 osób (wówczas ich reprezentacja ogranicza się z reguły do kilkudziesięciu - kilkuset osób). W miastach o większej liczbie mieszkańców programy powinny być wykonywane dla ich poszczególnych części (dzielnic).

Społeczności lokalne, które wykonują program ekorozwoju, nie powinny być liczniejsze niż 50 000 osób.

Obszar gminy, dla której wykonywany jest program ekorozwoju, nie powinien przekraczać 300 - 400 km^2, chyba że jest ona bardzo rzadko zaludniona (poniżej 25 os./km^2).

4. Kto powinien uczestniczyć w lokalnych programach ekorozwoju?

Podmiotem lokalnych programów ekorozwoju są mieszkańcy gminy. Programy powinny być wykonywane przez nich i dla nich. Lepiej żeby program był nieco słabszy, ale opracowany z udziałem mieszkańców gminy, niż miałby być bardzo dobry, ale opracowany wyłącznie przez wynajętych ekspertów.

Uczestników programu można podzielić na dwie główne grupy:

- mieszkańców gminy;
- osoby spoza gminy.

Wśród mieszkańców najważniejsze grupy twórców programu stanowią:

- władze samorządowe i pracownicy Gminy;
- przedstawiciele innych instytucji i zakładów przemysłowych (firm) z terenu gminy;
- przedstawiciele społeczności lokalnej, reprezentujący organizacje pozarządowe (w tym stowarzyszenia naukowe) zajmujące się ochroną środowiska i problemami społecznymi, a także występujący indywidualnie;
- eksperci branżowi zamieszkali na terenie gminy.

Wśród osób spoza gminy w programie ekorozwoju udział biorą:

- eksperci branżowi z dziedzin, w których brak fachowców wśród mieszkańców gminy;
- osoby związane sentymentalnie, rekreacyjnie, hobbystycznie lub zawodowo z terenem gminy, które mogą swoją wiedzą i zapałem służyć jej ekorozwojowi.

Podmiotem lokalnych programów ekorozwoju są mieszkańcy gminy. Programy powinny być wykonywane przez nich i dla nich. Lepiej żeby program był nieco słabszy, ale opracowany z udziałem mieszkańców gminy, niż miałby być bardzo dobry, ale opracowany wyłącznie przez wynajętych ekspertów.

Poszczególne grupy uczestników programu pełnią w nim zróżnicowane role:

- samorząd i przedstawiciele organizacji społecznych pełnią funkcję inicjującą i koordynującą projekt programu ekorozwoju, a następnie uczestniczą także we wdrażaniu programu;
- wszystkie grupy, także osoby spoza gminy, powinny spełniać funkcję opracowującą program ekorozwoju;
- funkcję wdrażającą powinny spełniać grupy mieszkańców gminy, związane z równymi sektorami.

Listę przykładowych instytucji, organizacji oraz branż konsultantów, które powinny być reprezentowane w trakcie opracowania lokalnej Agendy 21, przedstawiono na stronie 13.

5. Skąd brać środki na ekorozwój?

Tak szeroko zarysowany program Lokalnej Agendy 21 nasuwa pytanie o środki na jego realizację. Środki są niezbędne na dwóch podstawowych etapach realizacji ekorozwoju:

- niższe w trakcie opracowania projektu Lokalnej Agendy 21 (programu ekorozwoju);
- wyższe przy wdrażaniu zadań wskazanych w programie ekorozwoju.

Najprostsza odpowiedź na pytanie o źródło tych środków powinna brzmieć: "Budżety gmin i inne środki wypracowane na terenie gminy i uzyskane dla gminy z zewnątrz" (oczywiście także przez przedsiębiorstwa państwowe i prywatne). Jeśli gmina świadomie zdefiniuje generalny kierunek swojego rozwoju jako ekorozwój, to wszystkie środki wydatkowane na rozwój gminy powinny być przeznaczane na ekorozwój przebiegający zgodnie z regułami lokalnej Agendy 21.

Jeśli gmina świadomie zdefiniuje generalny kierunek swojego rozwoju jako ekorozwój, to wszystkie środki wydatkowane na rozwój gminy powinny być przeznaczane na ekorozwój przebiegający zgodnie z regułami lokalnej Agendy 21.

Instytucje, organizacje i branże ekspertów wskazane do włączenia się w proces realizacji Lokalnej Agendy 21:

INSTYTUCJE DZIAŁAJĄCE W GMINIE:

Nadleśnictwa, Urząd Morski, Zakład Gospodarki Komunalnej, Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji, spółki wodne i wodno-ściekowe, zakłady utylizacyjne (i oczyszczania miasta), zakłady zieleni miejskiej (komunalnej), Gminne Biura Informacji Turystycznej, Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa, Ośrodki Doradztwa Rolniczego, Spółdzielnie Kółek Rolniczych, biura melioracyjne, Gminne Ośrodki Kultury, szkoły podstawowe i ponadpodstawowe, wyższe uczelnie i instytuty naukowe, Administracja Budynków Komunalnych i spółdzielnie mieszkaniowe, Komendy Policji, duże Jednostki Wojskowe, przedstawiciele: przemysłu i rzemiosła, rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego, usług, w tym przede wszystkim turystyki.

ORGANIZACJE SPOŁECZNE:

Organizacje mające za swój główny cel ochronę środowiska, np.: Polski Klub Ekologiczny, Liga Ochrony Przyrody, Federacja Zielonych, Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, inne lokalne stowarzyszenia proekologiczne, Polski Związek Wędkarski, Polski Związek Łowiecki, społeczne organizacje rolnicze, organizacje zawodowe leśników, geologów, zoologów, itp., proekologiczne stowarzyszenia religijne (np. Franciszkański Ruch Ekologiczny), Organizacje społeczne o profilu naukowym, np.: Polskie Towarzystwo Geograficzne, Polskie Towarzystwo Botaniczne, Polska Asocjacja Ekologii Krajobrazu, Polskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk o Ziemi, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Wydz. V, Nauk o Ziemi, Towarzystwo Urbanistów Polskich, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Ochrony Środowiska i inne.

BRANŻE EKSPERTÓW:

Geografowie specjalizujący się w: geomorfologii, klimatologii, hydrografii i hydrologii, kompleksowej geografii fizycznej, biolodzy specjalizujący się w: botanice, ekologii roślin, zoologii, ekologii zwierząt kręgowych, ochronie przyrody, geologowie, hydrogeologowie, gleboznawcy, inżynierowie leśnictwa, architekci krajobrazu, inżynierowie ochrony atmosfery, inżynierowie sanitarni i hydrotechnicy, inżynierowie rolnictwa, inżynierowie melioranci, inżynierowie środowiska - sozotechnicy, planiści przestrzenni i fizjografowie, ekonomiści, socjologowie, technolodzy procesów produkcyjnych zakładów wpływających na środowisko.

Projekt programu ekorozwoju gminy, w znacznej części tożsamy z poniżej wymienionymi opracowaniami, może być wykonany w trakcie realizacji:

- gminnego programu zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska (obligatoryjnego, opracowywanego z budżetu gminy lub Gminnego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej);

Wdrażanie Agendy 21, czyli ekorozwój to proces długotrwały, rzec by można permanentny. W związku z tym, wszystko co gmina robi w kierunku:

– ochrony i poprawy stanu środowiska przyrodniczego i kulturowego swojego obszaru,

– poprawy warunków zamieszkania, pracy, edukacji i wypoczynku oraz zdrowotności mieszkańców,

– porządkowania struktur zagospodarowania przestrzennego,

mieści się w nurcie Agendy 21.

- strategii rozwoju gminy (nieobligatoryjnej, ale opracowywanej przez wiele gmin).

Elementy ekorozwoju powinny także znaleźć ważne miejsce w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. W celu opracowania programu zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska samorządy gmin mogą także ubiegać się o preferencyjną lub umarzalną pożyczkę z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Wdrażanie Agendy 21, czyli ekorozwój to proces długotrwały, rzec by można permanentny. W związku z tym , wszystko co gmina robi w kierunku:

- ochrony i poprawy stanu środowiska przyrodniczego i kulturowego swojego obszaru,
- poprawy warunków zamieszkania, pracy, edukacji i wypoczynku oraz zdrowotności mieszkańców,
- porządkowania struktur zagospodarowania przestrzennego,

mieści się w nurcie Agendy 21.

A są to przecież jedne z podstawowych zadań wykonywanych i finansowanych przez gminy. Wszystko zależy głównie od tego, jak te środki są wydawane. Rzecz w tym, aby dążyć do zmiany proporcji, polegającej na zmniejszaniu wydatków na działania "antyekorozwojowe", na korzyść wydatków zgodnych z założeniami Agendy 21. Należy też pamiętać, że inwestycje proekologiczne mogą być finansowane na preferencyjnych zasadach przez szereg funduszy i banków "ekologicznych".

ETAPY REALIZACJI LOKALNEJ AGENDY 21

1. Tworzenie warunków do ekorozwoju na szczeblu lokalnym

Termin "ekorozwój" sugeruje, że związany jest on z postępem. Nie musi być to jednak postęp rozumiany zgodnie z regułami utartymi w XX wieku, z których wynika, że postęp to jedynie wzrost dobrobytu i polepszenie warunków materialnych życia oraz jego wygody.

Narastający, szczególnie w II połowie XX wieku, kryzys środowiska ziemskiego, a także kryzysy nękające mieszkańców Ziemi - społeczny (np. narastające patologie społeczne) oraz zdrowotny (np. choroby cywilizacyjne, AIDS), muszą wywołać zmianę podejścia do dalszego rozwoju ludzkości. Właśnie to nowe podejście nazywane jest najogólniej rozwojem zrównoważonym lub ekorozwojem.

Ekorozwój nie może rozpocząć się z dnia na dzień, ani też nagle zakończyć (chyba, że przerwą go zjawiska katastrofalne, naturalne lub wywołane przez człowieka, np. wojny).

Wchodzenie na drogę rozwoju zrównoważonego musi odbywać się sukcesywnie - etapowo, a Lokalna Agenda 21 jest jednym z najważniejszych ogniw drogi ku ekorozwojowi.

Ekorozwój nie może rozpocząć się z dnia na dzień, ani też nagle zakończyć (chyba, że przerwą go zjawiska katastrofalne, naturalne lub wywołane przez człowieka, np. wojny).

Wchodzenie na drogę rozwoju zrównoważonego musi odbywać się sukcesywnie - etapowo, a Lokalna Agenda 21 jest jednym z najważniejszych ogniw drogi ku ekorozwojowi.

Aby w ogóle w gminie można było rozpocząć próbę realizacji Lokalnej Agendy 21, musi się znaleźć grupa mieszkańców gminy (choćby 3-4-osobowa), która ma świadomość znaczenia Agendy 21 dla rozwoju gminy i która chce zainicjować program zrównoważonego rozwoju w gminie.

Warunek ten jest tak ważny, ponieważ dotychczasowe doświadczenia wskazują, że Lokalnej Agendy 21 nie udaje się zrealizować gdy:

- chcą ją wprowadzić do gminy osoby z zewnątrz, przy braku rzeczywistej woli ekorozwoju wśród mieszkańców gminy;
- osoby spośród mieszkańców gminy, które chcą realizować Agendę 21 nie znają dostatecznie jej reguł i robią to w sposób nieprawidłowy.

Znane są liczne przykłady, gdy kilka osób, inicjując w gminie program ekorozwoju i opierając go na prawidłowych zasadach, zjednało w krótkim okresie do współpracy kilkadziesiąt, a nawet kilkaset osób.

Oczywiście sytuacja jest optymalna w przypadku międzysektorowego podejścia do rozwiązywania problemów ekorozwoju , gdy osoby z grupy inicjatywnej reprezentują różne sektory mieszkańców gminy:

- władze lokalne;
- organizacje pozarządowe;
- wolne zawody;
- przedsiębiorców.

Taka sytuacja rzadko ma miejsce. Przed grupą inicjatywną stoi więc bardzo trudne zadanie odpowiedniego zaprezentowania zasad lokalnej Agendy 21 przed innymi grupami mieszkańców gminy, w szczególności tymi, które mają wpływ na jej rozwój. Prezentacja taka powinna wywołać refleksję i zwrócić uwagę na koncepcję ekorozwoju, jako godną przynajmniej "wypróbowania" w swojej gminie. Trudna rola grupy inicjatywnej wymaga jej wsparcia ze strony grup z większym doświadczeniem z innych (najlepiej pobliskich) gmin lub osób posiadających doświadczenie szkoleniowe w zakresie zrównoważonego rozwoju.

Przed grupą inicjatywną stoi bardzo trudne zadanie odpowiedniego zaprezentowania zasad lokalnej Agendy 21 przed innymi grupami mieszkańców gminy, w szczególności tymi, które mają wpływ na jej rozwój.

Dotychczasowe doświadczenie wskazuje, że inicjatywę w zakresie lokalnej Agendy 21 podejmują najczęściej przedstawiciele organizacji pozarządowych. Ich rola jest bardzo trudna, ze względu na utrwalenie się pewnych schematów w podejściu władz lokalnych do tych organizacji. Lokalna Agenda 21 zakłada równoprawne uczestnictwo w niej wszystkich podmiotów. Stąd też ani przedstawiciele władz samorządowych, ani organizacji czy też biznesu nie mogą stawiać się z jakichkolwiek powodów ponad innymi grupami.

Ze względów formalnoprawnych władze lokalne należy uznać za bardzo istotną grupę w procesie realizacji Lokalnej Agendy 21. Najlepiej gdy jej przedstawiciele uczestniczą w pracach Agendy od samego początku. Często jednak występuje konieczność "zjednania" sobie władz przez organizacje pozarządowe. Jedną z jego metod może być uzyskanie przez organizacje środków na rozpoczęcie prac nad Agendą 21. Pomocne mogą być tu liczne międzynarodowe i krajowe fundacje i organizacje dofinansowujące realizację projektów w zakresie zrównoważonego rozwoju.

Bardzo istotne jest doprowadzenie do uchwalenia przez Radę Gminy deklaracji (uchwały) o przystąpieniu do prac nad Lokalną Agendą 21. Dokument ten powinien być opracowany z udziałem wszystkich grup społecznych gminy zainteresowanych wdrażaniem ekorozwoju i powinien obejmować ogólne wytyczne w zakresie:

- celów Agendy 21;
- głównych zadań i podmiotów Agendy 21;
- etapów wprowadzania (harmonogramu) Agendy 21.

Deklaracja o przystąpieniu do prac nad Lokalną Agendą 21 powinna być opracowana z udziałem wszystkich grup społecznych gminy zainteresowanych wdrażaniem ekorozwoju i powinna obejmować ogólne wytyczne w zakresie:
– celów Agendy 21;
– głównych zadań i podmiotów Agendy 21;
– etapów wprowadzania (harmonogramu) Agendy 21.

Sformalizowanie udziału gminy w Lokalnej Agendzie 21 powinno być poprzedzone szerokimi działaniami edukacyjnymi i informacyjnymi. Należy dążyć do poinformowania i przeszkolenia jak największej liczby mieszkańców (młodzieży i dorosłych) co do podstaw i zasad ekorozwoju. Chęć uczestnictwa w Lokalnej Agendzie powinna być kwestią własnego wyboru mieszkańców gminy, opartego na ich wiedzy o Agendzie, a nie

Udział gminy w Lokalnej Agendzie 21 powinien być poprzedzony szerokimi działaniami edukacyjnymi i informacyjnymi. Należy dążyć do poinformowania i przeszkolenia jak największej liczby mieszkańców (młodzieży i dorosłych) co do podstaw i zasad ekorozwoju.

kwestią doboru uczestników programu, często przypadkowego lub subiektywnego. Rezygnacja z uczestnictwa w programie nie powinna też wynikać z uprzedzeń do konkretnych osób czy wzajemnych uprzedzeń grup społecznych (np. organizacji społecznych do władz lokalnych i vice versa), ani też z preferencji politycznych.

Podsumowując, przystąpienie gminy do prac nad lokalną Agendą 21 wymaga pewnych działań przygotowawczych, z których najważniejsze to:

- powstanie grupy inicjatywnej, złożonej z mieszkańców gminy, której działania będą w miarę możliwości wspomagane wiedzą i doświadczeniem grup spoza gminy;
- informowanie i szkolenie jak największej części mieszkańców gminy (w tym przedstawicieli władz samorządowych i urzędników Gminy) w zakresie podstaw i zasad ekorozwoju, w celu wykreowania lobby proekorozwojowego w gminie;
- przyjęcie przez Radę Gminy uchwały o przystąpieniu do prac nad Lokalną Agendą 21 (lub o udziale w Lokalnej Agendzie 21).

2. Opracowanie programu ekorozwoju (projektu lokalnej Agendy 21)

Każde działanie, które ma się zakończyć sukcesem powinno być zaplanowane (zaprojektowane). Dotyczy to także, a może w szczególności, Lokalnej Agendy 21, która jest działaniem odbywającym się na wielu płaszczyznach, realizowanym przez wiele podmiotów i w długim czasie. Z pewnością nie da się przewidzieć wszystkich potrzeb i zaprojektować wszystkich działań związanych z Lokalną Agendą 21. Należy jednak starać się, aby program ekorozwoju objął maksymalną liczbę problemów godnych rozwiązania.

Lokalna Agenda 21 jest wszechstronnym programem zrównoważonego rozwoju gminy, obejmującym szeroki zakres zagadnień.

Chociaż korzenie Agendy 21 sięgają zagadnień dotyczących ochrony środowiska i ochrony zdrowia społeczeństwa, należy pamiętać, że Lokalna Agenda 21 to wszechstronny program zrównoważonego rozwoju gminy, obejmujący szeroki zakres zagadnień. W praktyce jednak, w pierwszych latach realizacji Agendy 21, trudno objąć nią wszystkie zagadnienia związane z rozwojem gminy, stąd też przy wyborze powinniśmy się kierować takimi kryteriami jak:

- waga problemu dla rozwoju gminy (im problem bardziej istotny dla rozwoju gminy, tym bardziej powinien zostać objęty działaniami Lokalnej Agendy 21);
- możliwość rozpoznania i rozwiązania problemu "własnymi siłami" mieszkańców gminy (im możliwość ta jest większa tym bardziej problem winien być objęty Agendą 21).

Program ekorozwoju można opracować różnymi metodami. Doświadczenie jednak uczy, że niezbędnym warunkiem jest jak najszersze uczestnictwo w jego tworzeniu wielu grup mieszkańców gminy. W trakcie opracowywania programu należy też nieustannie pamiętać, że program to tylko plan, który następnie będzie wymagał wdrożenia. Nie można go więc traktować jako dzieła samego w sobie, lecz tylko jako ważny, lecz stosunkowo krótki etap Lokalnej Agendy 21.

Niezbędnym warunkiem jest jak najszersze uczestnictwo w jego tworzeniu wielu grup mieszkańców gminy.

Najbardziej efektywny, sprawdzony tryb opracowania programu ekorozwoju wymaga utworzenia dwóch rodzajów grup:

- komitetu koordynacyjnego;
- grup roboczych (ewentualnie z podgrupami tematycznymi) (rys.4),

oraz odbywania trzech rodzajów spotkań:

- zebrań plenarnych dla wszystkich uczestników procesu LA 21;
- spotkań komitetu koordynacyjnego;
- spotkań grup roboczych (rys.5).

Komitet koordynacyjny powinien zostać powołany na pierwszym zebraniu plenarnym, na które zaprosić należy wszystkich chętnych mieszkańców gminy. Chociaż na pierwsze spotkanie może przyjść nawet kilkaset osób (dlatego trzeba zorganizować je w dużej, nagłośnionej sali), w następnych miesiącach z reguły większość z nich zrezygnuje z aktywnej pracy. Nie należy także początkowo ograniczać liczby uczestników komitetu koordynacyjnego, nawet jeśli chęć pracy w nim zgłosi około 100 osób. Prawdopodobnie po 3-4 miesiącach zostanie ich najwyżej 30-40. Ważne jest aby komitet reprezentował zarówno szerokie spektrum specjalności zawodowych mieszkańców gminy, jak i przekrój przez role i funkcje społeczne gminnej społeczności. Wskazane jest aby w pracach komitetu udział brali przedstawiciele Zarządu i Rady Gminy, organizacji społecznych, zawodowych, a także osoby nie zrzeszone.

Wskazane jest aby w pracach komitetu udział brali przedstawiciele Zarządu i Rady Gminy, organizacji społecznych, zawodowych, a także osoby nie zrzeszone.

Po wstępnej identyfikacji najważniejszych dla gminy problemów, należy wyłonić grupy robocze, które będą się tymi problemami zajmować. Grupy te mogą przykładowo zająć się takimi problemami jak:

- ochrona środowiska przyrodniczego;
- zagadnienia socjalne i ochrona zdrowia;
- kultura i wypoczynek;
- bezrobocie w gminie;
- patologie i choroby społeczne (np. narkomania);
- edukacja, i.t.p.

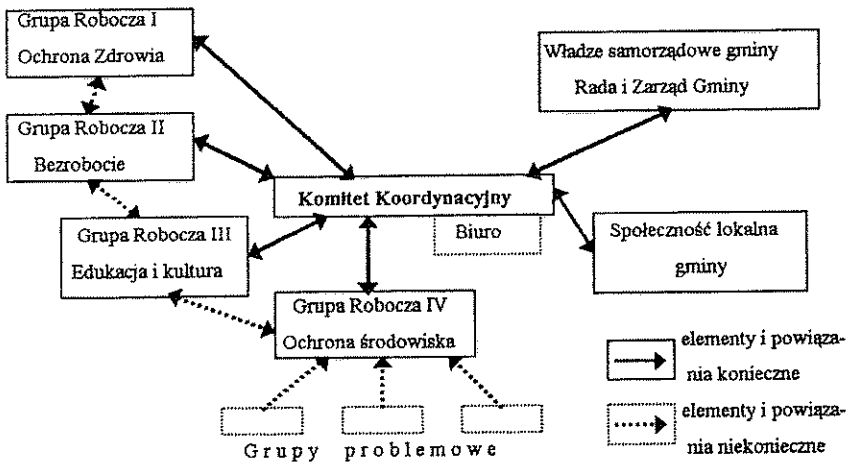

Rys.4. Przepływ informacji pomiędzy głównymi podmiotami realizującymi projekt Lokalnej Agendy 21

Możliwe jest także tworzenie podgrup, czy grup problemowych wewnątrz grup roboczych. Członkowie grup roboczych nie muszą być jednocześnie w komitecie koordynacyjnym. Istotne jest jednak, aby każda grupa miała co najmniej jednego przedstawiciela w komitecie.

Decydując się na pracę przy opracowaniu projektu Lokalnej Agendy 21 trzeba mieć świadomość podjęcia ciężkiego i niewynagradzanego bezpośrednio trudu. Trzeba jednak też wiedzieć, że pracę tę wykonuje się dla dobra zamieszkanego przez siebie terenu, swojej rodziny i samego siebie. Dotychczasowa praktyka podobnych projektów realizowanych w Polsce wskazuje, że na dobre opracowanie projektu Lokalnej Agendy 21 trzeba poświęcić co najmniej rok czasu. Są jednak gminy, gdzie był on realizowany dwa, a nawet trzy lata.

Decydując się na pracę przy opracowaniu projektu Lokalnej Agendy 21 trzeba mieć świadomość podjęcia ciężkiego i niewynagradzanego bezpośrednio trudu. Trzeba jednak też wiedzieć, że pracę tę wykonuje się dla dobra zamieszkanego przez siebie terenu, swojej rodziny i samego siebie.

Przykładowo, przy założeniu jednorocznego cyklu opracowania, spotkania powinny odbywać się orientacyjnie:

- w grupach roboczych co miesiąc;
- w komitecie koordynacyjnym co 2 - 3 miesiące;
- zebranie plenarne co 4 miesiące (3-4 razy w roku).

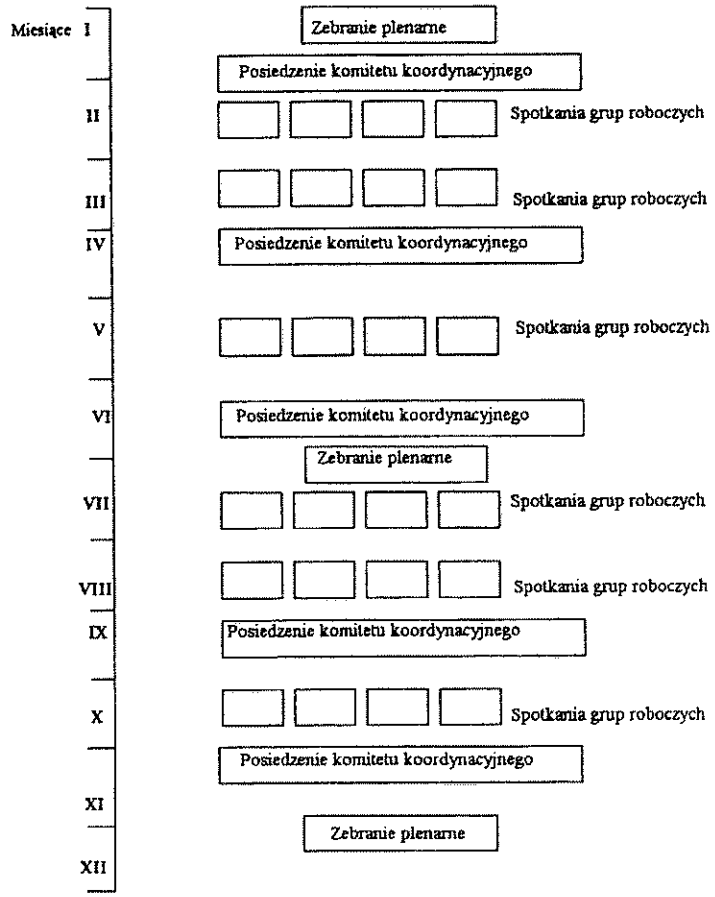

Rys.5. Przykład harmonogramu spotkań przy hipotetycznym 12-miesięcznym cyklu opracowania projektu Lokalnej Agendy 21

Do osiągnięcia trwałego i zrównoważonego rozwoju konieczne jest, aby ochrona środowiska stanowiła nierozłączną część procesów rozwojowych i nie była rozpatrywana oddzielnie od nich.

Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju (Zasada 4).

Na spotkaniach komitetu koordynacyjnego powinny być referowane postępy prac w grupach roboczych, a na zebraniach plenarnych etapowe wyniki opracowania projektu dla całej zainteresowanej społeczności gminnej, która nie uczestniczy stale w pracach Agendy (rys.5).

Do prac nad projektem można również włączyć osoby spoza gminy. Mogą one być przydatne w dwóch przypadkach:

- doświadczeni trenerzy w realizacji procesu Lokalnej Agendy 21 do koordynacji i czuwania nad przebiegiem opracowania całego projektu;
- konsultanci z poszczególnych branż dotyczących problemów występujących w gminie, zatrudniani tylko przy rozwiązywaniu zadań w grupach roboczych.

Włączanie tych osób wiąże się jednak najczęściej z kosztami, które muszą być pokryte ze środków zewnętrznych albo z budżetu gminy (lub Gminnego Funduszu Ochrony Środowiska).

Jeśli dostępne są nieco wyższe środki finansowe, można stworzyć 1 - 2 - osobowe biuro komitetu koordynacyjnego programu ekorozwoju (z zatrudnieniem na zasadzie konkursu).

W procesie projektowania Lokalnej Agendy 21 możliwe jest także wykorzystanie metod ankietowych. Ankiety mogą mieć węższy lub szerszy

zakres, dotyczący stosunku mieszkańców gminy do ekorozwoju albo opinii o stanie, walorach, zagrożeniach, ochronie środowiska oraz popieranych kierunkach rozwoju gminy. W obu przypadkach ankietowanie pozwala na uzyskanie szerszej opinii o Agendzie 21 w gminie, w stosunku do opinii wyrażonej tylko przez osoby bezpośrednio biorące udział w opracowaniu programu.

Aby projekt LA 21 był w przyszłości łatwiejszy do wdrożenia , należy przy jego opracowaniu starać się stosować metody aktywnego planowania strategicznego (MAPS), a w miarę możliwości także analizę SWOT (słabych i mocnych stron gminy). Przejrzysty projekt Lokalnej Agendy 21 wymaga, aby jasno zostały w nim sprecyzowane:

- zadania do realizacji;
- metody realizacji tych zadań;
- podmioty odpowiedzialne za realizację tych zadań;
- przypuszczalna wysokość i źródła środków na ich wykonanie;
- harmonogram wdrożenia.

Projekt lokalnej Agendy 21, czyli gminny program ekorozwoju powinien zostać przyjęty przez Radę Gminy, po uzyskaniu akceptacji komitetu koordynacyjnego, a w miarę możliwości także szerszych grup mieszkańców gminy.

Podsumowując, opracowanie projektu Lokalnej Agendy 21 obejmuje trzy fazy:

- utworzenie komitetu koordynacyjnego i (po ustaleniu podstawowych problemów gminy) grup roboczych i problemowych;
- pracę w grupach roboczych i w komitecie koordynacyjnym;
- przyjęcie projektu Lokalnej Agendy 21 przez Radę Gminy.

Aby projekt LA 21 był w przyszłości łatwiejszy do wdrożenia, należy przy jego opracowaniu starać się stosować metody aktywnego planowania strategicznego (MAPS), a w miarę możliwości także analizę SWOT (słabych i mocnych stron gminy).

3. Wdrażanie lokalnej Agendy 21

Przyjęcie przez Radę Gminy projektu Lokalnej Agendy 21 rozpoczyna najtrudniejszy okres jej realizacji - wdrożenie. Jak już wcześniej zaznaczono, proces realizacji Agendy 21 jest płynny i permanentny. Już w trakcie opracowywania programu prowadzi się pewne działania o charakterze wdrożeniowym, np. realizuje się programy edukacyjne, zabiega się o środki na niektóre inwestycje, poddaje się ochronie szczególnie cenne przyrodniczo obszary.

Jak widać nawet z tych kilku prostych przykładów, działania w zakresie Lokalnej Agendy 21 wcale nie muszą co do celów i treści różnić się od większości przedsięwzięć dotychczas realizowanych w gminie. Różnica dotyczy natomiast formy i metod dochodzenia do celów zrównoważonego rozwoju.

Z chwilą zatwierdzenia programu ekorozwoju, komitet koordynacyjny powinien przekształcić się w komitet wdrożeniowy Lokalnej Agendy 21 (zresztą jego nazwa nie jest tak istotna). Oczywiście jego skład może ulec częściowym zmianom, gdyż nie zawsze osoby, które aktywnie uczestniczyły w projektowaniu ekorozwoju, mogą także chcieć uczestniczyć w jego wdrażaniu. Często też kompetencje decyzyjne osób, które wcześniej były w komitecie są niewielkie, natomiast wcześniej brakowało w nim osób ważnych z punktu widzenia wdrażania ekorozwoju. Kluczowymi osobami są tu przedstawiciele (z odpowiednią wiedzą i kompetencjami) władz lokalnych oraz instytucji i przedsiębiorstw (np. zakłady komunalne, lasy państwowe, szkoły, zakłady przemysłowe), które prowadzą różne działania, w szczególności z zakresu szeroko pojętej gospodarki przestrzennej, na terenie gminy i wpływają na jej rozwój. Nie oznacza to jednak, że w komitecie wdrożeniowym nie powinni się znaleźć przedstawiciele

organizacji pozarządowych i innych grup mieszkańców gminy o aktywnym podejściu do ekorozwoju.

Stosunkowo niewielkie doświadczenia polskich gmin we wdrażaniu Lokalnej Agendy 21 wskazują, że w swoich programach ekorozwoju koncentrują się one z reguły na jednym, wiodącym kierunku działań, inne kierunki traktując mniej wnikliwie lub je pomijając. Przykładowo, w Ełku skoncentrowano się na zagadnieniach ochrony środowiska przyrodniczego, a w Lęborku na edukacji ekologicznej. Podejście takie wynika z braku doświadczeń, kadr i środków dla wdrażania Lokalnej Agendy 21 i jest charakterystyczne dla wstępnego etapu przyswajania wszystkich nowych koncepcji.

Wraz ze znacznym podniesieniem rangi zrównoważonego rozwoju w polskim ustawodawstwie (np. nowelizacja Ustawy o Ochronie i Kształtowaniu Środowiska obowiązująca od 1 stycznia 1998 roku) i wprowadzeniem obowiązku realizacji przez gminy programów zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska, istnieje nadzieja, że sytuacja ta ulegnie w niedalekiej przyszłości poprawie.

Należy pamiętać, że podstawowym warunkiem powodzenia wdrażania Lokalnej Agendy 21 jest zmiana podejścia społeczności lokalnej do ekorozwoju i uznanie go przez nią za preferowany kierunek rozwoju.

Należy pamiętać, że podstawowym warunkiem powodzenia wdrażania Lokalnej Agendy 21 jest zmiana podejścia społeczności lokalnej do ekorozwoju i uznanie go przez nią za preferowany kierunek rozwoju.

Ta przebudowa świadomości może trwać jeszcze dziesięciolecia i wokół niej powinny się koncentrować podstawowe działania Lokalnej Agendy 21. Ważne, aby treści Agendy nie były przekazywane tylko w szkołach i w trakcie wykładów, szkoleń czy seminariów, ale by przenikały do życia codziennego poprzez dbałość o otoczenie własnego domu, o wartości kultury materialnej i duchowej danej gminy, o wykształcenie i wychowanie własnych dzieci, o segregację odpadów czy racjonalną i nie szkodzącą środowisku gospodarkę ściekową.

Społeczności lokalne posiadają dziś coraz więcej narzędzi oddziaływania na władze lokalne i mogą wymuszać działania zgodne z Lokalną Agendą 21. Najlepszą weryfikacją oczekiwań społecznych w tym zakresie są odbywające się co 4 lata wybory samorządowe.

W trakcie wdrażania Lokalnej Agendy 21 ważne jest aby mieć wizję przyszłości, znać kierunek w którym się podąża. Istotne, aby kierunek ten był przyjmowany za własny przez władze samorządowe kolejnych kadencji, bez względu na ich oblicze polityczne.

W trakcie wdrażania Lokalnej Agendy 21 ważne jest aby mieć wizję przyszłości, znać kierunek w którym się podąża. Istotne, aby kierunek ten był przyjmowany za własny przez władze samorządowe kolejnych kadencji, bez względu na ich oblicze polityczne.

Wśród działań, których realizacja powinna być zgodna z założeniami Lokalnej Agendy 21, a wręcz stanowić jej element, można wymienić m.in. takie zagadnienia jak:

- **ochrona zdrowia;**
- **ograniczanie patologii społecznych;**
- **organizacja rekreacji dla mieszkańców gminy;**
- **gospodarka energetyczna i ochrona powietrza;**
- **gospodarka wodna, w tym zaopatrzenie w wodę;**
- **kanalizacja i oczyszczanie ścieków;**
- **gospodarka odpadami;**
- **ochrona przyrody;**
- **planowanie przestrzenne.**

Zagadnienia te powinny być rozwiązywane z czasem zgodnie z założeniami Lokalnej Agendy 21, na różnych poziomach, od skali pojedynczej osoby lub gospodarstwa domowego do skali całej gminy wraz z otoczeniem.

PROBLEMATYKA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO W LOKALNEJ AGENDZIE 21

1. Pierwszoplanowy problem

W poprzednich rozdziałach wielokrotnie podkreślano, że zakres zagadnień poruszanych w trakcie realizacji Agendy 21 znacznie wybiega poza krąg problematyki związanej z ochroną i kształtowaniem środowiska przyrodniczego. Jednak wiele argumentów jak i dotychczasowa praktyka upoważniają do stwierdzenia, że tak zwana problematyka "ekologiczna" odgrywa często kluczową rolę w Lokalnej Agendzie 21, stąd poświęcono jej w niniejszym opracowaniu nieco więcej miejsca.

Ważną, lecz chyba dzisiaj nie najistotniejszą przyczyną wysokiej rangi problematyki przyrodniczej w Agendzie jest sama geneza koncepcji zrównoważonego rozwoju. Przecież to właśnie chęć powstrzymania postępującej degradacji środowiska ziemskiego była jednym z podstawowych bodźców jej powstania. Wydaje się jednak, że w obecnych warunkach społeczno-ekonomicznych Polski, najważniejsze argumenty za szerokim uwzględnieniem problematyki środowiskowej w Lokalnej Agendzie 21 są następujące:

Zachowanie podstawowych zasobów i walorów oraz utrzymanie naturalnych procesów zachodzących w środowisku przyrodniczym jest jednym z głównych warunków przeżycia cywilizacji ludzkiej.

- zachowanie podstawowych zasobów i walorów oraz utrzymanie naturalnych procesów zachodzących w środowisku przyrodniczym jest jednym z głównych warunków przeżycia cywilizacji ludzkiej;
- zasoby i walory przyrodnicze są nadal jednymi z podstawowych determinant rozwoju społeczno-gospodarczego gmin (np. rozwoju turystyki, rolnictwa, górnictwa, gospodarki leśnej);
- zasoby i walory przyrodnicze stanowią często przedmiot konfliktów pomiędzy różnymi grupami społecznymi, których rozwiązanie powinno być jednym z głównych celów Agendy 21;
- zły stan środowiska, wywołany jego degradacją przez człowieka jest często przyczyną niezadowalającego stanu zdrowia społeczności lokalnej.

Tak sformułowane główne przyczyny wysokiej rangi zagadnień przyrodniczych w Agendzie 21, warunkują kierunki ujęcia problematyki środowiskowej w opracowaniu lokalnych programów ekorozwoju, z których najważniejsze to:

Zasoby i walory przyrodnicze są nadal jednymi z podstawowych determinant rozwoju społeczno-gospodarczego gmin (np. rozwoju turystyki, rolnictwa, górnictwa, gospodarki leśnej).

- rozpoznanie aktualnego stanu (diagnoza) zasobów i walorów środowiska przyrodniczego wraz z oceną odporności środowiska na różne przejawy działalności człowieka;
- rozpoznanie źródeł degradacji środowiska ze szczególnym uwzględnieniem źródeł wpływających na zdrowie człowieka i degradujących szczególnie cenne ekosystemy;
- ocena stanu przeobrażeń (degradacji, zanieczyszczeń) środowiska przyrodniczego wywołanych działalnością człowieka;
- ocena barier w rozwoju gminy (oraz czynników sprzyjających temu rozwojowi) wynikających z zasobów i walorów przyrodniczych oraz stanu ich przeobrażeń.

Rozpoznanie podstawowych problemów ekologicznych gminy, szczególnie w kontekście degradacji środowiska, może najczęściej zostać prze-

prowadzone własnymi siłami mieszkańców gminy. Należy jednak pamiętać, że przystępując do bardziej złożonych analiz, np. do jednoznacznego stwierdzenia przyczyn zanieczyszczenia jeziora, rzeki czy powietrza lub też zaproponowania działań zapobiegających pogarszaniu się stanu środowiska, trzeba zwrócić się do ekspertów z danej dziedziny, których listę zaprezentowano na str. 13.

Istotne jest rozpoznanie źródeł degradacji środowiska ze szczególnym uwzględnieniem źródeł wpływających na zdrowie człowieka i degradujących szczególnie cenne ekosystemy.

2. Zasoby i walory środowiska przyrodniczego oraz ich odporność na oddziaływanie człowieka

W celu sformułowania wytycznych gminnego programu ekorozwoju, należy dobrze poznać zasoby i walory przyrodnicze swojej gminy. Te zasoby i walory są zarówno przedmiotem ochrony, jak i jedną z podstaw dla przyszłego rozwoju gminy. Brak walorów przyrodniczych (np. jezior, urodzajnych gleb, czy terenów leśnych) może stanowić poważną barierę dla niektórych kierunków rozwoju gminy. Ich charakterystyka powinna zostać przeprowadzona według następującego schematu:

A. Elementy przyrody nieożywionej:
- Budowa i zasoby geologiczne;
- Rzeźba terenu;
- Warunki klimatyczne (i biotopoklimatyczne, czyli klimatu lokalnego);
- Wody powierzchniowe (cieki, jeziora, podmokłości);
- Wody podziemne;
- Gleby.

B. Elementy przyrody ożywionej:
- Główne formy użytkowania terenu i zbiorowiska roślinne;
- Obszary leśne (struktura drzewostanowa i siedliskowa);
- Zieleń urządzona w miastach i na wsiach;
- Fauna (przede wszystkim gatunki cenne z przyrodniczego i gospodarczego punktu widzenia).

C. Charakterystyka konserwatorskich form ochrony przyrody (powołanych na mocy Ustawy o Ochronie Przyrody) :
- Parki narodowe, krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu;
- Rezerwaty przyrody;
- Pomniki przyrody;
- Użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne przyrody nieożywionej oraz zespoły przyrodniczo-krajobrazowe;
- Ochrona gatunkowa roślin i zwierząt.

D. Charakterystyka innych obszarów ochrony zasobów przyrodniczych:
- Strefy ochronne ujęć wód powierzchniowych i podziemnych;
- Lasy ochronne i leśne kompleksy promocyjne;
- Chronione walory kulturowo-przyrodnicze (parki, cmentarze).

W celu sformułowania wytycznych gminnego programu ekorozwoju, należy dobrze poznać zasoby i walory przyrodnicze swojej gminy.

W trakcie charakterystyki zasobów i walorów przyrodniczych należy zwrócić szczególną uwagę na:
- przy opisie podłoża geologicznego - to, czy duże obszary w gminie zajmują utwory luźne: żwirowe i piaszczyste, gdyż przyczyniają się one do wzrostu zagrożenia zanieczyszczeniem wód podziemnych, wystąpienia leja depresyjnego (czyli przesuszenia gruntu przy eksploatacji odkrywkowej kopalin na dużej powierzchni) oraz do wzrostu zagrożenia erozyjnego gleb. Istotne jest także, jak duże są powierzchnie utworów organogenicznych: torfów, mułotorfów, gytii, gdyż pełnią one ważne funkcje w środowisku przyrodniczym, szczególnie w regulacji stosunków wodnych i nie powinny podlegać przekształceniom.
- przy opisie rzeźby terenu - obszary o spadkach powyżej 10°, gdyż stwarzają one znaczne zagrożenie erozyjne, szczególnie na gruntach niezale-

sionych i niezadarnionych oraz stanowią istotną barierę dla zabudowy - zarówno mieszkalnej jak i rekreacyjnej.

- przy opisie warunków klimatycznych - ich wpływ na rolnictwo (wielkość opadów, minima temperatury powietrza) oraz na warunki wypoczynku (zachmurzenie, wiatry i opady, szczególnie w okresie wakacyjnym).
- przy opisie wód powierzchniowych - charakter zagospodarowania / użytkowania terenów sąsiadujących bezpośrednio z wodami powierzchniowymi (jeziorami i rzekami), gdyż ich intensywne wykorzystanie, np. jako grunty orne lub sady, albo też zagospodarowanie przez osadnictwo miejskie lub wiejskie, powoduje silne zagrożenie wód powierzchniowych zanieczyszczeniami. Należy także zwrócić uwagę na jeziora gminy - jeśli większość z nich jest płytka (głębokość średnia nie przekracza 5 m, a głębokość maksymalna wynosi do 10-12 m.) - duże jest zagrożenie zanieczyszczeniem jezior i nie mogą być one użytkowane bardzo intensywnie, także rekreacyjnie.
- przy charakterystyce wód podziemnych - głębokość zalegania stropu (górnej granicy) poziomów wodonośnych, ponieważ zbyt płytkie wody są silnie zagrożone zanieczyszczeniem. Zagrożenie to jest potęgowane występowaniem łatwo przepuszczalnego podłoża (piaszczysto-żwirowego). W miarę dostępu do danych, należy także porównać wielkość dyspozycyjnych zasobów wodnych i wielkość ich poboru - nadmierny pobór może się przyczynić do szybkiego zmniejszenia ilości wód podziemnych. Należy pamiętać, że dostęp do wody o dobrej jakości jest warunkiem rozwoju wszelkiej działalności człowieka (przemysłu, osadnictwa, rolnictwa, rekreacji).
- należy także bacznie zwrócić uwagę na występujące w gminie obszary źródliskowe, czyli strefy gdzie wody podziemne wypływają na powierzchnię ziemi, dając z reguły początek ciekom powierzchniowym. Ich nieprzekształcanie jest jednym z najważniejszych warunków zachowania równowagi w zasobach przyrodniczych gminy. Stąd też należy postulować ochronę obszarów źródliskowych, np. w formie użytków ekologicznych, stanowisk dokumentacyjnych przyrody nieożywionej, a docelowo rezerwatów przyrody.

Skupienia wielu chronionych gatunków roślin, a niekiedy także zwierząt, na niewielkim terenie powinny stanowić podstawę do ochrony obszaru w formie rezerwatu przyrody lub co najmniej, tymczasowo, użytku ekologicznego.

- przy opisie gleb istotne jest, jaką powierzchnię wśród gruntów rolnych gminy stanowią grunty chronione klasy I-III, dla których uzyskanie pozwolenia na zmianę przeznaczenia na cele nierolnicze lub nieleśne (dla wszystkich lasów państwowych) wymaga w świetle Ustawy o Ochronie Gruntów Rolnych i Leśnych (z dnia 3.02.1995, Dz.U. nr 16. poz. 78) zgody właściwego ministra, a dla gleb klasy IV Wojewody. Przydatne rolniczo gleby są ważnym zasobem przyrodniczym gminy i mogą stać się podstawą jej rozwoju, jednak w niektórych sytuacjach, gdy uwarunkowania zewnętrzne i czynniki obiektywne wymuszają inny kierunek rozwoju gminy niż rolniczy, gleby chronione mogą stać się istotnym ograniczeniem rozwojowym.
- opis zbiorowisk roślinnych, który jest podstawą do propozycji ochrony szaty roślinnej w gminie, m.in. w formie użytków ekologicznych i rezerwatów przyrody. Należy skoncentrować się na zbiorowiskach leśnych i nieleśnych znajdujących się pod wpływem wód gruntowych, takich jak lasy łęgowe, bory i brzeziny bagienne, olsy, łąki wilgotne i bagienne, torfowiska wysokie i przejściowe, które pełnią bardzo istotną rolę w regulacji stosunków wodnych w środowisku przyrodniczym. Należy także zwrócić uwagę na zbiorowiska szczególnie wrażliwe i zanikające, np. halofilne (roślinności słonolubnej) znajdujące się pod wpływem wód morskich oraz kserofilne (czyli sucholubne) jak: mura-

wy, wrzosowiska, żarnowczyska. Obszarów szaty roślinnej nadających się do ochrony należy poszukiwać w obrębie w/w zbiorowisk roślinnych.

- przy opisie terenów leśnych istotna jest ich powierzchnia w gminie. Jeśli jest ona zbyt mała (poniżej 25% - oczywiście wskaźnik ten nie dotyczy np. gmin żuławskich), a warunki przyrodnicze predysponują gminę do posiadania większego areału lasów, należy wspólnie z ALP podejmować kroki w kierunku przeznaczenia pod zalesienia gorszych, nieużytkowanych gruntów rolnych, będących np. we władaniu gminy lub AWRSP. Należy także zwrócić uwagę na strukturę gatunkową drzewostanu - dominacja jednego gatunku, szczególnie iglastego (najczęściej sosny), przyczynia się do zwiększenia zagrożenia pożarowego lasów, a także zagrożenia czynnikami biologicznymi (np. brudnicą mniszką), a także zanieczyszczeniami pochodzenia przemysłowego. Drzewa iglaste, a z liściastych topola, są gatunkami najbardziej wrażliwymi na zanieczyszczenia atmosferyczne (np. dwutlenek siarki lub pyły).
  w zakresie terenów zieleni urządzonej należy pamiętać, szczególnie w gminach miejskich, gdzie mieszkańcy są bardziej izolowani od środowiska przyrodniczego niż na wsi, że konieczne jest zachowanie pewnych normatywów co do powierzchni i odległości dostępnej zieleni wypoczynkowej dla każdego mieszkańca. Zaleca się, aby wszyscy mieszkańcy posiadali dostęp do zieleni wypoczynkowej (parki, ogrody, skwery o dostatecznej powierzchni, boiska, ewentualnie cmentarze) w odległości nie większej niż 30 minut marszu od miejsca zamieszkania. Należy też pamiętać, że niekiedy zieleń nie może pełnić funkcji wypoczynkowych, np. jeśli rośnie w bezpośredniej strefie ochronnej zakładu przemysłowego uciążliwego dla środowiska przyrodniczego.
- należy pamiętać, że skupienia wielu chronionych gatunków roślin, a niekiedy także zwierząt, na niewielkim terenie powinny stanowić podstawę do ochrony obszaru w formie rezerwatu przyrody lub co najmniej, tymczasowo, użytku ekologicznego.

Drugim istotnym aspektem charakterystyki zasobów i walorów przyrodniczych jest ocena ich naturalnej odporności na różne przejawy działalności człowieka. Planując różne działania w gminie, należy mieć świadomość, że podobny rodzaj aktywności społeczno-gospodarczej ludzi (np. eksploatacja kopalin, rekreacja nad wodą, uprawa ziemi, odprowadzanie ścieków) może wywoływać różne skutki w przyrodzie w zależności od naturalnych właściwości środowiska. Właściwości te zostały scharakteryzowane wcześniej, w trakcie diagnozy środowiska, teraz należy wychwycić tylko te cechy środowiska, od których w głównej mierze zależy stopień jego narażenia na działania człowieka. Pomoc przy wstępnej analizie wrażliwości środowiska na działania człowieka, w zakresie doboru cech środowiska od których zależy ona najbardziej, mogą stanowić informacje zawarte w tabeli 2, str. 28.

3. Źródła i skutki degradacji środowiska przyrodniczego

Bardzo istotnym elementem zrównoważonego rozwoju gminy jest posiadanie wiedzy o stanie przeobrażeń środowiska przyrodniczego oraz jego przyczynach, które stanowi punkt wyjścia do prowadzenia działań nad poprawą stanu środowiska.

Należy pamiętać, że najbardziej efektywnym i skutecznym sposobem zapobiegania pogarszaniu się stanu środowiska przyrodniczego w gminie jest likwidacja bądź zmiana funkcjonowania jego przyczyn, czyli stworzonych przez człowieka źródeł oddziaływania na środowisku. Likwidacja

Należy pamiętać, że najbardziej efektywnym i skutecznym sposobem zapobiegania pogarszaniu się stanu środowiska przyrodniczego w gminie jest likwidacja bądź zmiana funkcjonowania jego przyczyn, czyli stworzonych przez człowieka źródeł oddziaływania na środowisku. Likwidacja skutków działalności człowieka powinna następować tylko w przypadkach spektakularnych i wymaganych prawem, jak np. rekultywacja wyrobisk poeksploatacyjnych lub zamkniętych składowisk, czy oczyszczanie ścieków.

Tabela 2. Wybrane przejawy zmian w środowisku przyrodniczym wywołane działalnością człowieka a komponenty i elementy środowiska od których wrażliwości zmiany te są najbardziej uzależnione

Przejawy zmian w środowisku przyrodniczym wywołane działalnością człowieka	**Komponenty i elementy środowiska przyrodniczego**									
	Budowa geologiczna	Rzeźba terenu	Makro-klimat	Klimat lokalny	Jeziora i rzeki	Wody pod-ziemne	Gleby	Użytkowa-nie terenu	Obszary leśne	Fauna
Powstawanie leja depresyjnego w trakcie eksploatacji kopalin	X	X				X			X	
Koncentracja zanieczyszczeń atmosferycznych (*smog*)		X		X				X	X	
Zanieczyszczenie i w efekcie deg-radacja wód powierzchniowych	X	X	X		X		X	X	X	
Zanieczyszczenie i spadek zasobów wód podziemnych	X	X				X		X	X	
Erozja wodna powierzchniowa i wiatrowa gleb		X	X	X			X	X	X	X
Zanieczyszczenie chemiczne gleb		X	X	X			X	X	X	
Degradacja (defoliacja) drzewostanów leśnych i innych			X	X			X		X	X
Degradacja nieleśnych zbiorowisk roślinnych		X		X		X	X	X		
Zanikanie gatunków zwierząt					X			X	X	X

skutków działalności człowieka powinna następować tylko w przypadkach spektakularnych i wymaganych prawem, jak np. rekultywacja wyrobisk poeksploatacyjnych lub zamkniętych składowisk, czy oczyszczanie ścieków.

Przy analizie przyczyn i skutków degradacji wywołanej w środowisku przez człowieka można zastosować dwa podejścia (rys.6):

- od strony przyczyn degradacji wywołanej w środowisku przyrodniczym;
- od strony komponentów środowiska, które odczuwają skutki tej degradacji.

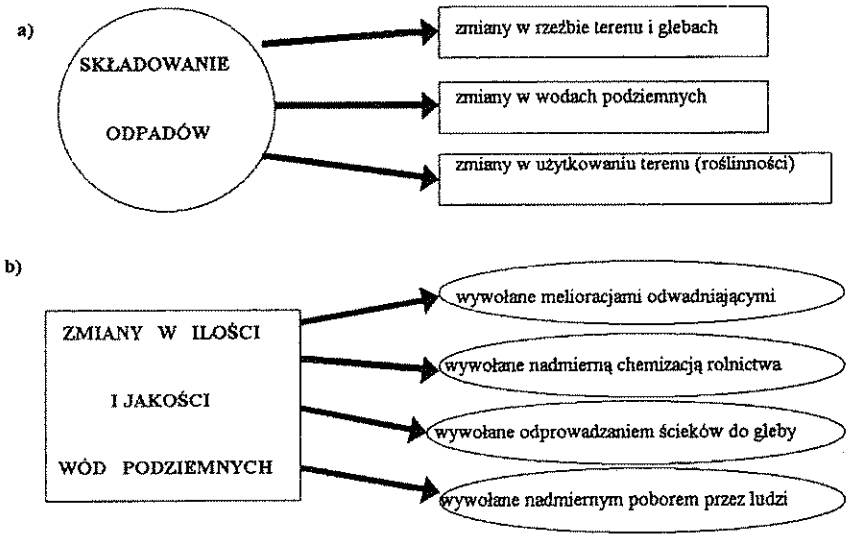

Rys.6. Sposoby podejścia do analizy skutków degradacji środowiska przez człowieka
a) od strony przyczyn degradacji wywołanej w środowisku przyrodniczym;
b) od strony komponentów środowiska, które odczuwają skutki tej degradacji.

Zaprezentowana poniżej lista podstawowych przyczyn przeobrażeń środowiska przyrodniczego stara się łączyć te dwa podejścia. Lista te obejmuje:

A. Przekształcenia rzeźby terenu i przypowierzchniowej warstwy skorupy ziemskiej:

- Górnictwo odkrywkowe;
- Duże inwestycje budowlane, w tym komunikacyjne.

B. Zmiany jakości powietrza atmosferycznego i klimatu akustycznego:

- Główne punktowe i obszarowe źródła emisji zanieczyszczeń do atmosfery;
- Główne liniowe (komunikacyjne) źródła zanieczyszczeń atmosferycznych;
- Główne źródła emisji hałasu;
- Źródła odorów;

C. Zmiany w ilości zasobów i jakości wód powierzchniowych i podziemnych:

- Pobór wody dla celów komunalnych i przemysłowych;
- Odprowadzanie ścieków nie oczyszczonych do wód powierzchniowych, gruntowych, gleby oraz do kanalizacji burzowej;
- Kanalizację sanitarną gminy i oczyszczalnie ścieków;

Prawo do rozwoju musi być egzekwowane tak, aby sprawiedliwie uwzględniać rozwojowe i środowiskowe potrzeby obecnych i przyszłych pokoleń.

Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju (Zasada 3).

- Składowanie odpadów;
- Melioracje rolne i leśne.

D. Degradację gleb:
- Rolnicze i pozarolnicze przyczyny erozji gleb;
- Chemizację rolnictwa;
- Inne prawdopodobne źródła chemicznej i fizycznej degradacji gleb.

E. Degradację szaty roślinnej:
- Ruch turystyczny (baza turystyczna i główne rejony koncentracji turystów);
- Zabiegi chemiczne stosowane w gospodarce leśnej;
- Duże działania inwestycyjne (inżynierskie);
- Inne przyczyny pośrednie (np. nadmierne odwadnianie terenów).

F. Przeobrażenia fauny:
- Gospodarkę łowiecką, rybactwo i wędkarstwo;
- Kłusownictwo i inne przyczyny zmian w faunie wywołane przez człowieka.

G. Niektóre specyficzne źródła wpływu techniki na środowisko i człowieka:
- Źródła wibracji;
- Źródła promieniowania radioaktywnego;
- Źródła promieniowania elektromagnetycznego;
- Obiekty kubaturowe i struktury przestrzenne wpływające negatywnie na estetyczno-widokowe walory krajobrazu.

Problemy środowiska i rozwoju mają być uwzględnione w procesie podejmowania decyzji gospodarczych i politycznych, co pozwoli na pełne zintegrowanie wszystkich tych problemów oraz ma istotny wpływ na skuteczność tych działań.

Agenda 21, Rozdział 8.

W trakcie określania przyczyn zmian w środowisku przyrodniczym gminy należy mieć na uwadze fakt, że często dana forma przeobrażenia środowiska przez człowieka może mieć wiele przyczyn równocześnie, a ocena proporcji udziału tych przyczyn w degradacji jest zagadnieniem trudnym i najczęściej możliwym do oszacowania tylko przez eksperta. Przyczyny te mogą być zarówno bezpośrednie, jak i pośrednie, wywoływane poprzez ciąg oddziaływań na poszczególne elementy przyrody, np. emisja gazów - powietrze - gleby - wody. Zagadnienie złożoności przyczyn degradacji środowiska oraz przykładowe kryteria, które należy brać pod uwagę przy ich analizie, zaprezentowano na rysunku 7.

Kolejny etap to określenie stanu przeobrażeń środowiska przyrodniczego gminy. Należy w nim w szczególności uwzględnić następujące formy degradacji środowiska:

A. Zmiany w rzeźbie terenu i przypowierzchniowej warstwie skorupy ziemskiej:
- Wyrobiska eksploatacyjne i poeksploatacyjne oraz stan ich rekultywacji;
- Inne większe wklęsłe formy antropogeniczne oraz hałdy.

B. Stan czystości powietrza atmosferycznego (imisję).

C. Natężenie hałasu komunikacyjnego i pochodzącego z innych źródeł.

D. Stan czystości wód powierzchniowych (jezior i cieków).

E. Jakość wód podziemnych:

F. Przeobrażenia gleb:
- Tereny gleb erodowanych;
- Degradację chemiczną gleb.

G. Degradację szaty roślinnej:
- Stan degradacji (zdrowotny) lasów;
- Zmiany we florze i zbiorowiskach roślinnych (zmiany gatunków i struktury);

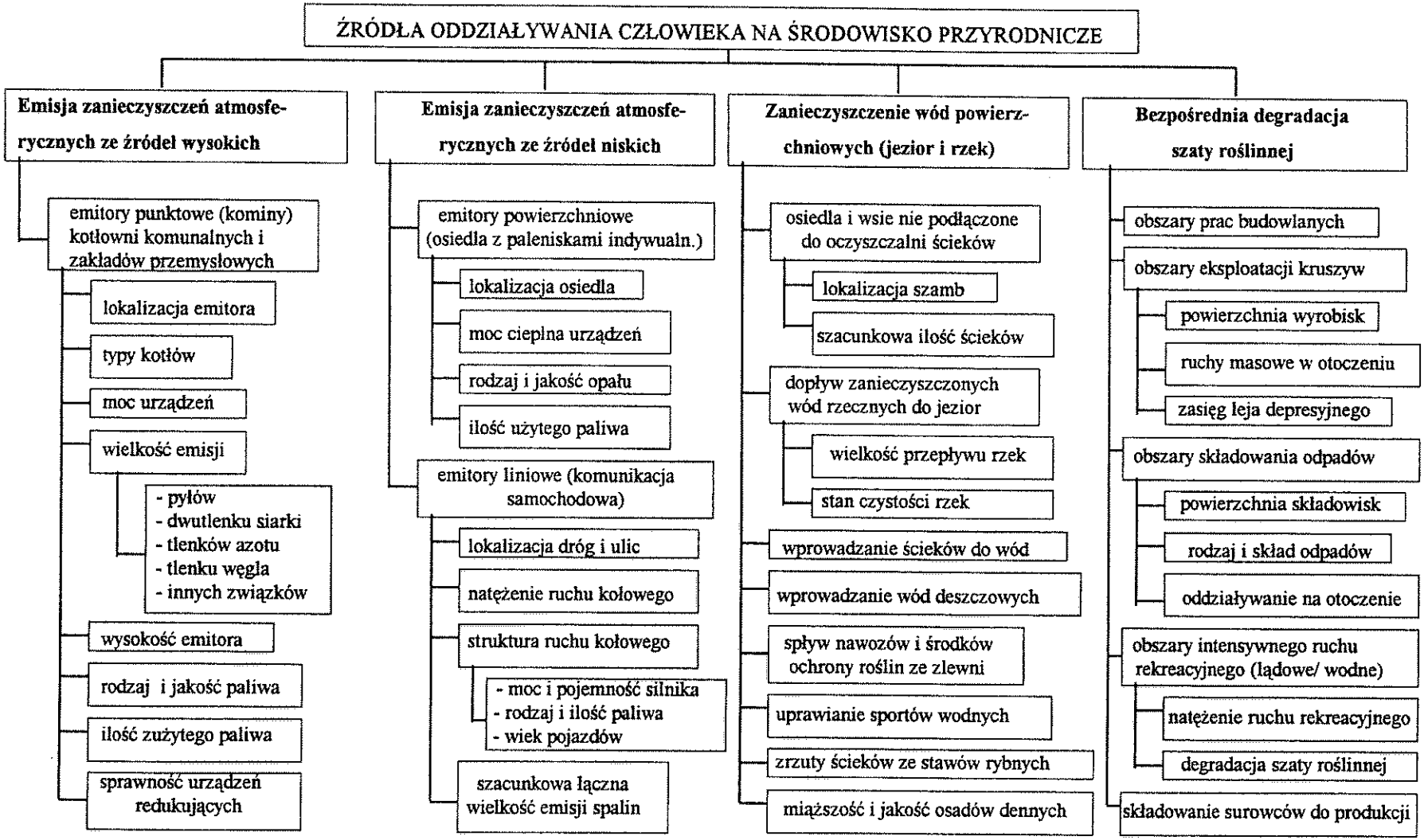

Rys. 7. Charakterystyka przykładowych źródeł oddziaływania człowieka na środowisko przyrodnicze i ich parametrów

- Rozwój terenów zainwestowanych a ubytek powierzchni biologicznie czynnych;
- Ugory.

H. Negatywne zjawiska zaobserwowane w faunie.

I. Tereny o obniżonych walorach estetyczno-widokowych krajobrazu.

Zasoby naturalne są wykorzystywane do różnych celów, które mogą być w konflikcie, niezbędne jest więc kompleksowe, zintegrowane planowanie ich użytkowania i zarządzanie nimi.

Agenda 21, Rozdział 10.

Korzystne jest, aby dane o stanie środowiska analizować w formie kartograficznej (na mapie) wspólnie z danymi o zasięgu obszarów chronionych i cennych przyrodniczo oraz zamieszkanych przez człowieka (w celu wstępnej analizy narażenia mieszkańców gminy na oddziaływanie czynników chorobotwórczych, szczególnie chorób nowotworowych).

4. Przyrodnicze ograniczenia rozwoju gminy

Pomimo ogromnego postępu technicznego, zasoby i walory przyrodnicze, jak i stopień ich przeobrażenia przez człowieka nadal stanowią istotny czynnik limitujący rozwój wielu obszarów. Przy opracowaniu programu ekorozwoju gminy trzeba mieć świadomość, które z czynników ekologicznych mogą rozwój gminy ograniczać, a które mu sprzyjają. Trzy podstawowe grupy tych czynników to:

- wielkość i jakość zasobów oraz walorów środowiska przyrodniczego;
- degradacja środowiska przyrodniczego wywołana działalnością człowieka;
- przepisy prawne ograniczające działalność człowieka na obszarach chronionych.

Ze względu na powszechną znajomość cech przyrodniczych, które wpływają korzystnie na różne kierunki rozwoju gminy, w niniejszym rozdziale skoncentrowano się na czynnikach ograniczających ten rozwój. W tabeli 4 przedstawiono, w układzie głównych potencjalnie możliwych kierunków rozwoju gminy, przyrodnicze ograniczenie wynikające z zasobów i walorów reprezentowanych przez poszczególne komponenty środowiska oraz ze stopnia ich przeobrażenia, a także z uwarunkowań prawnych wynikających z ich ochrony.

Tabela 3. Przyrodnicze ograniczenia potencjalnych kierunków rozwoju gminy

Główne kierunki rozwoju gminy	Typ ograniczeń	Komponenty środowiska przyrodniczego								
		zasoby geologiczne	rzeźba terenu	powietrze /makroklimat	klimat lokalny	wody powierzchn.	wody podziemne	gleby	roślinność	fauna
osadnictwo i infrastruktura komunalna	zasoby	X	X	X	X	X	X			
	jakość		X	X	X		X		X	
	ochrona	X		X		X	X	X	X	X
komunikacja	zasoby	X	X		X	X	X		X	
	jakość		X	X						
	ochrona	X	X	X	X		X	X	X	X
przemysł i rzemiosło	zasoby	X					X			
	jakość	X		X	X	X	X			
	ochrona			X	X	X	X	X	X	X
rolnictwo i rybołówstwo	zasoby		X	X	X	X	X	X	X	X
	jakość		X	X	X	X		X	X	X
	ochrona		X			X	X		X	X
gospodarka leśna	zasoby		X	X	X		X	X	X	X
	jakość		X	X			X	X	X	X
	ochrona	X	X	X	X	X	X	X	X	X
turystyka	zasoby			X	X	X			X	
	jakość		X	X	X	X			X	X
	ochrona		X			X	X	X	X	X

Objaśnienia:
- „zasoby" - mała ilość i niska jakość zasobów środowiska lub bariery fizjograficzne
- „jakość" - degradacja środowiska wywołana działalnością człowieka
- „ochrona" - ochrona zasobów i walorów przyrodniczych wynikająca z przepisów prawa

5. Źródła danych o środowisku przyrodniczym gminy

Istniejące zasoby danych dotyczących zasobów i walorów, oraz degradacji i ochrony środowiska przyrodniczego dla wielu obszarów kraju, w tym także dla Województwa Pomorskiego, są na tyle obszerne, że w przypadku wielu gmin mogą stanowić podstawę do opracowania zagadnień przyrodniczych wg schematu podanego w poprzednich rozdziałach.

Źródła te najogólniej można podzielić na:

- niepublikowane materiały archiwalne (inwentaryzacje, studia, plany, ekspertyzy, itd.);
- publikacje książkowe i w czasopismach o charakterze naukowym i popularnonaukowym;
- materiały kartograficzne (mapy topograficzne w skali 1:10.000, 1:25.000 i 1:50.000, mapy glebowo-rolnicze 1:5.000 i 1:25.000, mapy leśne 1:5.000 i 1:25.000, mapy: geologiczne, hydrogeologiczne, geologiczno-gospodarcze, hydrograficzne w skali 1:50.000).

Wykaz podstawowych instytucji, na przykładzie Województwa Pomorskiego, w których można uzyskać materiały archiwalne, wraz z podaniem tematyki gromadzonych przez nie danych, zawarto w tabeli 5. Najważniejsze z opracowań, które powinny zostać uwzględnione w trakcie realizacji lokalnej Agendy 21 to:

- Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin;
- Strategie rozwoju gmin (głównie w zakresie inwestycji i działań proekologicznych);
- Inwentaryzacje przyrodnicze gmin (Biuro Dokumentacji i Ochrony Przyrody)
- "Dawne" plany zagospodarowania przestrzennego (sporządzone w latach 1980 - 1994), a przede wszystkim opracowania fizjograficzne, wykonane dla części tych planów;
- Inwentaryzacje złóż i wyrobisk kopalin stałych oraz składowisk odpadów (Główny Geolog Wojewódzki);
- Plany ochrony parków narodowych i krajobrazowych (Dyrekcje i Zarządy Parków);
- Raporty o stanie środowiska województw z lat 1993-98 (Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska i Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna);
- Opracowanie Zlokalizowanie i charakterystyka złóż torfowych w Polsce spełniających kryteria potencjalnej bazy zasobowej z ustaleniem i uwzględnieniem wymogów związanych z ochroną i kształtowaniem środowiska (1996); (Geolog Wojewódzki)
- System HYDRO dla Windows - baza danych o wierceniach i ujęciach wody (1996); (j.w.);
- Studium stanu rozpoznania ilości i jakości wód podziemnych piętra czwartorzędu, trzeciorzędu i kredy wojew. gdańskiego i elbląskiego (Główny Geolog Wojewódzki);
- Zasoby Wojewódzkiego Banku Danych o Emisji z lat 1990-98 (Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego);
- Programy ochrony przyrody w Nadleśnictwach wykonywane od 1997 roku; (BULiGL);
- M.Kistowski, Cyfrowy Atlas Środowiska Przyrodniczego Województwa Gdańskiego (1998).

Organy administracji rządowej właściwego szczebla powinny przy udziale organizacji regionalnych i międzynarodowych prowadzić politykę zapewniającą poparcie dla najlepszego z możliwych modeli wykorzystania powierzchni Ziemi oraz zarządzania zasobami naturalnymi zgodnego z trwałym i zrównoważonym rozwojem.

Agenda 21, Rozdział 10.

Tabela 4. Podstawowe instytucje gromadzące dane o środowisku przyrodniczym na przykładzie Województwa Pomorskiego[1]

Nazwa instytucji gromadzącej dane o środowisku	Zasoby i walory środowiska							Degradacja środowiska							Obszary chro-nione
	geolo-gia	klimat	wody pow.	wody podz.	gleby	flora/ użytki	fauna	lito-sfera	powie-trze	wody pow.	wody podz.	gleby	flora/ użytki	fauna	
Wojewódzki Konserwator Przyrody-Urząd Wojewódzki						X	X						X	X	X
Główny Geolog Wojewódzki - Urząd Wojewódzki	X			X				X			X				X
Urząd Wojewódzki - WOŚiR, Ochrona Wód			X							X					X
Wojewódzki Bank Danych o Emisji -Urząd Marszałk.									X						
Biuro Dokumentacji i Ochrony Przyrody						X	X	X					X	X	X
Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska								X	X	X		X			
Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna									X	X		X			
Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza					X							X			
Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej[2]	X				X	X	X		X				X	X	X
Wojew. Ośrodek Dokument. Geodez.-Kartograficznej.[3]			X			X									
Wojew. Biuro Geodezji i Urządzania Terenów Rolnych					X	X									
Państwowy Instytut Geologiczny- Geologia Morza	X			X				X			X				
Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej		X	X							X					
Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej			X												
Instytut Rybactwa Śródlądowego - Rybactwo Rzeczne			X				X							X	
Instytut Ochrony Środowiska, oddz. Gdański															X
Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków							X							X	
PAN Instytut Ekologii - Stacja Ornitologiczna							X							X	
Zarząd Parków Krajobrazowych w Gdańsku															X
Zarząd Nadmorskiego Parku Krajobrazowego															X
Uniw.Gdański-Katedra Klimatol. i Kształt. Środowiska	X	X	X	X				X	X	X	X				X
Uniw.Gdański- Katedra Ekologii Roślin i Ochrony						X							X		X

[1] szersze informacje dotyczące źródeł danych o środowisku znajdą Państwo w "Poradniku do opracowania gminnego programu zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska" autorstwa M.Kistowskiego i W.Staszka., Wyd. DJ, Gdańsk, 1999; [2] tylko dla terenów lasów państwowych; [3] na mapach.